

ПРЕЗИДЕНТНИНГ ЖАМИЯТ ОЛДИГА ҚЎЙГАН САККИЗ САВОЛИ

мокрастик асосда кенгайтириб бориш ва қуриқлашнинг самарали механизми элиб берилмоқда. Бу тамомила янги механизм ва унинг ўзига яраша муаммолари ҳам йўқ эмас. Чунотчи жойларда инсон ҳуқуқлари қандай англанмоқда? Жойларда инсон ҳуқуқлари қандай риоя қилинмоқда? Мансабдорлар билан фуқаролар, давлатнинг катта-кичик турли идоралари билан арз-доҳ қилиб келувчилар ўртасида қандай муносабатлар ўрнатилган? Инсон ҳуқуқларининг юксак мақомлари юзасидан олиб қараганда, ҳозирда мавжуд муносабат ва муомалалар бизни қониқтирмайди? Нега жойларда инсон ҳуқуқларига эътибор йўқ? Нега бу масала чуқур англа намаяти? Чуқур сингилма яти? Нима учун бу ўта муҳим масалалар аниқ мисоллар билан сўзлашамиз? Нима учун тортинмайиз? Ҳаммага маълум бўлган гапларни ҳадеб такрорлайверганда кўра оддий фуқароларнинг ҳаётидан мисоллар келтириб сўзлаш яхшироқ, ҳайрироқ эмасми? Президентимиз инсон ҳуқуқлари юзасидан бўлган муҳоамада шундай саволларни ўртага ташлади.

Лекин... келинг, ўйлаб кўрайлик. Президентимиз жуда катта инсоний, ижтимоий мақсадларни фикрлаб, қўзлаб, ўртага олиб чиқаётган микёсли савол-муаммоларга биз ҳозир тайёرمىзи? Президент жавоб талаб қилмоқда:биз ҳар бириimiz жавоб бераолмаймиз бу саволларга?

Инсон ҳуқуқлари бориб-бориб бари зафизадор кишиларга боглананди. Биз: сиз, мен, у, улар – шундай зафизадор, давлатдор шахслар инсон ҳуқуқларини бузганлари, поймол этгани

Бошданок аниқлаб олайлик. Гал собик советлар замонидагача машум танкиди устида бораётгани йўқ. У қалтак-қора калтак танкидлар ҳалқ бошига ва айниқса, зиёлилар бошига не-не жафоларни келтирмади дейсиз. У танкидлар ҳам миллатдан, унинг ил-гор зиёлиларидан ўч олиш-уларни тўхтовсиз қўйратиб туриш қуроли ҳамда воситаси эди. Биз озод, миллий мустақил мамлакатда бундай рибекор, мунофиқ, ғаддор танкидларнинг бутунлай инкор этамиз. Бундай танкид бизнинг қуролимиз бўлолмайди. Миллий мустақил давлатнинг ички ҳаётида танкид равнак, фаровонлик, ижтимоий адолат, қонунчилик, конституциявий ҳақ-ҳуқуқларнинг тўла, ҳар томонлама устивор бўлишига қаратилди. Бундай танкидда ислох ҳамда ислохотлар гоյялари, мақсадлари устундир. Бизнинг танкидимизда ерга уриб кiritиб бoриш эмас, ердан чиқариш муҳим. Албатта, вазифадор ва вазифадорларга танкид ёкмайди. Ҳеч қачон ёккан эмас. Ҳерда ёккан эмас. Танкиддан келиб чиқадиган психология шундайки, вазифадор танкиддан сўнг биринчи навабат қач қилишати келади. Ўзбекча кишайт айтганда, «қўрсатиб қўйиш» пайда бўлади. Бунга илож бўлса, артељчилик йўли билан бошқа вазифадорларни ҳам тортади. Журналист, айтайлик, бирдан шу таркиба бир неча вазифадорга жавоб беришига тўри келади. Бу осон эмас. Қуцлардаги тенгисчилик дарров билинади. Бунда

вазифадор ноҳақ бўла туриб, «ҳақ» чикса, энг аввало, ихтиомий фикрга пугтур етади. Танқид фақат танқид қилувчиға зиён келтирадиган фикр ҳосил бўлади. Вазифадорға, у эгаллаб турган лавозимига ва шулар орқали давлат идорасига ишончасизлик туғилдади. Айлантариб келсангиз, барча иллатларнинг боши — ана шу ишончасизликда. Ишончасизлик бизни не-не замонлардан буён аллақандай таомилла нотўғри англанадиган андешаўрликка ўғратди. Андешенинг оти — кўрқок дегани том маънода тўғри. Биз ҳозир ана шундай андешаға ўрганган, у кон-кониға сингиб кетган журналистлардан журъат талаб қилмоқдамиз. Журъатни давлат қўлласа, вазифадорлар қўлласа, журъат катта самаралар беради. Давлат танқиддан ҳаддан ташқари манфаатдордир. Давлат — маърифат эгаси. У маърифатли танқидни ҳар томонлама ёқламас ва қўлламас экан, турли иллатлар уриб ётаверади. Иллатларни тузатиш ва уларнинг олдини олиш — ечиб бўлмас муаммо тусини олади. Муаммо узра муаммо қўймай, уларни бирма-бир ечиб, домд олға силжиб борган хайрдидир. Президент Ислом Каримов жамиятимиз олдиға шу талабни қатъий билан қўймоқда. У сессияда саккизта жуда йирик ва ўта муҳим савол қўлди. Улар жамият ва инсонни ислоҳ қилишға қаратилган ҳақиқий новатор саволлар. Уларнинг жавоби ўз ичида мавжуд. Бугун бутун жамиятимиз шу саволлар атрофида жиддий муҳокамалар олиб боришни такозо қилади.

Иброхим ҒАҒУРОВ

4 - δειν

Англизандоризм, бу күйшүк-
нинг номи **ФАЛЛА** күйшүгү
— бугудай аталмыш **ТИЛЛА** күйшү-
гү. Демак, **ДОН** күйшүгү — **НОН**
күйшүгү! Демак, **ИНСОН** күйшү-
гү — **ИЙМОН** күйшүгү! Демак
ТИРИКЛИК күйшүгү — **ТЕНГ-**
ЛИК-**ТИНЧИЛК** күйшүгү! Негач-
кин, **галла** бор жойда **дон** бу-
лады. **Дон** бор жойда **нон** бу-
лады. **Нон** бор жойда **инсон**
булады. **Инсон** бор жойда
иймон булады. **Иймони** бор
одам **хам**ша **тирикликин** **үзү-**
чүн шир этади. **Тириклик** за-
мирода эса, **инсонлараро** те-
нглик этади. **Тенглик** барка-
ро жойда **албатта** **тинчлик-**
тинчлик **хүм** суреди. **Шу**
боис бу **тирилик** **хүм** **замон-**
лар **оша** **инсон** **тирилди**
тушмай келеди, **хазир** **ам**
тушган **йүк** **ва** **тайинки**, **бун-**
дан **кейин** **хам** **тушмайд**. Саба-
би маълум: **одам** **тот** **дунга**
келибдики, **мудом** **учта** **буюк**
орто **билан** **айшайди**: **Бир** —
түк-фарован **хаёт** **кечирши**,
иккинчиси — **тичч-осойишта**

Даровке, бу мукаддас кўшак қачон яралган эди?

Бу саволга жавобни бани башари ҳамиша нури ҳудудатга бошлагувчи, рост билан ёлгонни ажратувчи мукаддас китобидами Куръони Қаримдан излаш, ахтирол қойладан ҳоли бўлмас. Унда таъкидланишича, Парвардигор Одам жисмини лодан асаб жон киритгач, уни ўзининг Ердаги ширасорини биладиган алифбаси билан юлмокчи бўлади. Шу босхатто нурдан яралган беғуноҳ фаришталарга ҳам қойнотдаги энг азиз ва муқаррам зоти

Хүх, аннатдагы уурма дарахт нима эди: — хурмоиди, олмаиди? Еки уузумиди, бугдойиди? Бунга хали-хануз хар ким хар хил жавоб берэди. Аниги эса, ёлғыз Яратгандын үзигина аён. Аммо меҳрибон ва раҳили, бандалари гуноҳношлари мағфират килувчи Аллох Одамини Ерга тутаргандан кейин ҳам ундан марҳаматини дариг тутмаган. Бу маконда унинг ризк-насибасини ҳам муҳайе эткан. Яна дедик, турфё ким ноз-неъматлар ичиде бугдойни аңт ушуги қилиб яратган. Инсон эса, Худодан берган ақл-идроки, онги, тафаккури ва ўз меҳнати ила асрлар давомида бугдойнинг ҳосилдорлигини, тазм-мазасини ва туйимлидигини ошуриб келган.

Бу шеър ун йилларча олдин ёзилганда, уша пайтларда - Саодат-да иш бошлагандим, хизмат юзасидан вилоятларга борардим, шийпонлардаги толларга омонатина болганан белан-катна, ерга ёйилган шолчаларда ўрмалаб юрган гудаклар келарди кўз олдимга. Болалар богчаси деган атаман ишитсам...

Дунёга кўп яхшиликлари сингган ота-бошларимиз хизматларининг қайтимми ё, Тангри аша бир синов кел-

Мен боғча-гимназия, ёки бу макомга етмасам ҳам, ўз имкониятлари даражасида, ҳар бир тарбияланувчисини ШАХС қилиб яратишга астойдил интилаётган оддий боғча болаларини қўп кузатмаман. Улар жуда дадил. «Ойина ҳажонини»мизда на мойиш этилаётган спорт, санъат мусобақаларида ўзларини эркин ҳис этидилар. Мустақил ҳаракат қилдилар.

Тарихи варакласак, бу са-
волларга «ха» деган жавоб
берилаар. Шундай экан, кичи-
ёшдагы болаларимизга мўл-
жаллаб чоп этилаётган сў-
раттар тарих китобларимизни
куйтарисак яхши. «Кенжаба-
ти» каби болаларимизга
журъат, жасоратга ҳавас
уйғотадиган эртакларимиз-
дан мултифилмлар яратсак я-
хши... Болалар курганига кўп-
рок ишонди. Шунинг учун
эҳсамонлик эртакларимизни
экранга қанча кўч олиб чи-
қсак, фарзандларимизнинг
тарбия улларини кенгайти-
ган бўламиз. Аббатта, бу фи-
клрлар бари маблаг билан
амалга айландиган гаплар-
дир. Аммо инсон бир нарсა-
ни қаттиқ итосен, фавқулло-
да мўъжизалар содир бўла-
ди. Йўқдан бор яратди.

Бундай усулларга таяниб
тиж ора майда боларини
миз, майишиб қолади.

Озод Ватани эса бу
майганлар эмас, тиж юрган
лар суйди. Болаликдан хар
не берганимизни улар со
деб кабул қиладилар, фикра
тига нақшлайдилар. Шу
маънода болчаларда эрта
лабки машгулотлари Вата
ндихисин билди. Бошлаш
байроғимиз олдиға қўқалаб
вайда беришга ургатиш
чиройий ишидир. Бу бизга
ёлгонлардан безган авлодга
қизил байроқларга ишонсиз
ушганлар эриш тулолиши
усманлик. Аммо фарзандлар
миз таълимчилик таъ байро

Гудаклари мажруҳ жамият қўли, оёғи йўқ одамдир. У эртага қараб қўрқмайди, эрта бугларидан бир мева ҳақи узоқлайди.

Болалари аклий, жисмоний етуқ жамият тўрт мучасини бута Инсондир. У эртага ҳам, индинга ҳам тирик. Яна бир гап: ҳар қандай бой тупроқ, серсув дарё, қонли тоғлар, эгаси бўлмаса, ҳеч нарса. Мухаббатли, заҳмқатқас эгасина бу бойликларни юзасига чиқаради, доғрулантридади. Улуғ, даҳо фарзандлар Ватан исмини юксалтирди. Доҳолар эса ойдан тушмайди. Улар ўзимиздан, ўза жонқуялигимиз билан бунёд бўлади.

КУТИБЕҲ

ДАҲОПАР ОЙДАН ТУШМАЙДИ

Бундай усулларга таяниб
тиж ора майда боларини
миз, майишиб қолади.

Озод Ватани эса бу
майганлар эмас, тиж юрган
лар суйди. Болаликдан хар
не берганимизни улар со
деб кабул қиладилар, фикра
тига нақшлайдилар. Шу
маънода болчаларда эрта
лабки машгулотлари Вата
ндихисин билди. Бошлаш
байроғимиз олдиға қўқалаб
вайда беришга ургатиш
чиройий ишидир. Бу бизга
ёлгонлардан безган авлодга
қизил байроқларга ишонсиз
ушганлар эриш тулолиши
усманлик. Аммо фарзандлар
миз таълимчилик таъ байро

Гудаклари мажруҳ жамият қўли, оёғи йўқ одамдир. У эртага қараб қўрқмайди, эрта бугларидан бир мева ҳақи узоқлайди.

Болалари аклий, жисмоний етуқ жамият тўрт мучасини бута Инсондир. У эртага ҳам, индинга ҳам тирик. Яна бир гап: ҳар қандай бой тупроқ, серсув дарё, қонли тоғлар, эгаси бўлмаса, ҳеч нарса. Мухаббатли, заҳмқатқас эгасина бу бойликларни юзасига чиқаради, доғрулантридади. Улуғ, даҳо фарзандлар Ватан исмини юксалтирди. Доҳолар эса ойдан тушмайди. Улар ўзимиздан, ўза жонқуялигимиз билан бунёд бўлади.

КУТИБЕҲ

Давоми иккинчи бетда

КУТЛИБЕКА

Олис-яқин аждодлар

Мухаммад Шайбонийдан туйфайли Самаркандда ҳукм юргизган Кўчкичинчи бин Абдулхайр хонадонни вакиллари, XVI аср ўртасига келиб, шайбонийзода бўлишларига қарамай, ўзларининг темирўйишда эканлигини ҳам писанда қила бошлайдилар ва тожу тахт учун курашда Тошкентда ҳукмронлик қилган амакилари Севинчхожадон авлодлари билан биргаликда бошқа шайбоний қариндошлари — Жонибек султон авлодлари ва Убайдуллохон авлодларига қарши тескаричилик сиёсатини юргизади.

СЕВИНЧХОЖА ВА АВЛОДЛАРИ

Севинчхожахонга «Мусахирил-билад» муаллифи шундай таъриф беради: «Ўзбеклар орасида Севинчхожа исми билан танилган бу хон тақводор, диниатли ҳамда қўрқмас, ботир бир подшоҳ эди. Онаси Улуғбек Мирзонинг кизи бўлиб, ўшал бонлар улугидан дунёга келган эди».

Мовароуннаҳр кўлга киргач, Шайбонийхон Севинчхожага Тошкент вилоятини беради. 1508 йили Ҳиротдан келиб амакилари — Кўчкичин ва Севинчхожанинг беларовлигидан кўнгли қолиб, Туркистонни Кўчкичин султондан олиб, Саид Омиқ деганга топширади. Севинчхожани Фарғонага жўнатади, ўрнига Кўчкичинни келтиради. Фарғонадаги Жонибек султонни Қарманга юборади, 1510 йил декабрда Шайбонийхон Марвада ҳалок этилгач, қобилият жиҳатдан ақасидан бирмунча устун Севинчхожани бош хон қўтарди. Бир йилдан сўнг эса, ясси қонунига биноан, бош хонликка ақаси Кўчкичин тайинланади. 1511 йил ноябрдан 1512 йил апрелгача қиска муддатта Самаркандни эгаллаган Бобур Мирзо воқеасидан сўнг эса, Кўчкичинхон яна Самаркандда бош хонликка ўтиради. Рўзбехон Исфаҳоний гапига қараганда, ўшанда Туркистон шахрига чекинган Убайдулло, Жонибек султонлар юртни Бобур Мирзодан қайтариб олиш учун бошқа шайбонийларга мурожаат этганларидан, Кўчкичин ва Севинчхожа султонлар «Бобур Мирзо ўш меросий ерларини эгаллади, бизга эса юртимиз Туркистон ҳам бўлавермади», дея Бухоро, Самаркандни Бобурдан қайтариб олиш юришда қатнашмаганлар. Лекин Убайдуллохон Бобурни енггач, гина-қудурат сакламасдан юрт тахтига бу катта амакиларини ҳам шерик қилади. Севинчхожа Тошкент вилояти берилади. Севинчхожа 1524 йили шу вилоятда вафот этади. Ундан Келдимухаммад султон ва Наврўз Аҳмадхон (лақаби Барокхон) исмли иккита ўғил қолади. Севинчхожа ва ўғиллари хўзурда хизматда бўлган Зайниддин Восифий ҳам бу хонлар ҳақида «Бадоеъ ул-вақоъ» асарига мароқли ҳикоялар қилади.

Келдимухаммадхон бин Севинчхожа отасидан сўнг амилар ва арқони давлат билан бамаслаҳат Тошкент ерлариде ҳукмронлик қилади. У ҳам 1528 йил сентябрдаги ўзбеклар учун мағлубият билан ақунланган Жом жангида қатнашган.

Келдимухаммадхон 1532 йили ўз ақали билан Тошкентда вафот этади. Ундан Ҳасан Султон исмли ўғил қолган бўлиб, Ҳасан Султон бироз вақт амакиси Наврўз Аҳмадхон тарбияси ва ҳимоясида тургач, вафот этади, ундан насл қолмаган.

Наврўз Аҳмадхон бин Севинчхожа Барокхон номи билан танилган бўлиб, тарихчилар уни «фитна қўзғаш»га мойил, ўт-олов киши эди деб таърифлайдилар. Ақаси

вафотидан сўнг Тошкентда мустақил ҳукмронлик қилади. Икки хонлик даври тугагач, яъни Абдулатифхон ва Абдулазизхонлар вафот этгач эса, 1552 йили бош хон унвоини олади ҳамда «бош хон пойтахт Самаркандда ўтириши керак» деган баҳона билан Самаркандга келиб, уни эгалари Султон Саъид ва Жавонмадликхондан тортиб олади. Барокхон анча вақт амакиваччаси Жонибек султон авлодларига қарши кураш олиб боради, мақсади ўзи бошчилиги-

Иккинчи мақола

даги яққохимлик эди, чўнки у икки томонлама ўзини Туркистон ва Мовароуннаҳр, Ҳуросон ерларига меросхўр деб даъво қиларди. Наврўз Аҳмадхон 6 йил бош хонлик даврини сургач, 1556 йил 24 сентябрда Самаркандда вафот этади. Унинг даврида Тошкент анча ободлашади. Барокхон қурдирган мадраса биноси ҳалигача савлат тўлиб турибди. Наврўз Аҳмадхондан олти нафар ўғил фарзанд қолади — Дарвешхон, Бобосултон, Дўст Мухаммад султон, Амин султон, Жалол султон, Хоразмшох султон, Қосим султон, Тохир султон.

Дарвеш бин Барокхон дарвешифат, адолатпеша ва давлатни шариат қондалари асосида юритган хон бўлган. Барокхон вафотидан сўнг Самаркандни Бобосултон идора қила бошлади. Бирок, Абдуллатиф Иккинчи Самаркандни асл эгалари Кўчкичинхон авлодларига қайтариб олиб бериш мақсадида Бобохон устига юриш қилади. Бобосултон ақаси — Тошкент ҳокими Дарвешхонни ёрдамга чакиради. Тошкент, Андижон, Туркистон лашкарига бош бўлиб келаётган Дарвешхон Илон ўти деган жойда Абдуллохон билан тўқнаш келиб енгиланади. Самарканд қўшини билан урушга чиққан Бобосултон ҳам мағлубиятга учрайди. Шундан сўнг Севинчхожа авлодлари Самаркандга эгалик давросидан воз кечиб, Тошкентда йиғиладилар ва ёш жиҳатдан катта Дарвеш султонни Тошкент тахтига хон қилиб ўтқизиш, Бобосултонга Туркистонни, Амин султонга Андижонни, Хоразмшохга Сайрамни, Дўст Мухаммад султонга Ахсикатни берадилар.

Дарвешхон Тошкент ҳукмати ишларини юргизишни ўша ерлик тажрибали ва обрўли, улуг амир унвоини Али Сайидбек отолик қўлига топширади. Али Сайидбек фуқаропарварлик билан, шариатга ҳилоф, номаъуф ишларни таъқиқлаб, фаолият олиб боради. Масалан, тарихчилар унинг одамларга қатъий бери зарарли одат бўлиб келаётган афрон ва кўнор еишсини ман этганини жуда мақтаб ёзадилар.

Шунинг учун ҳам катта қудратга эга бўлиб келаётган Абдуллохон Иккинчи Дарвешхонни ёқтириб, у туйфайли бу хонадон билан сулҳ-муросада

туришга ҳаракат қилади. Ҳатто самаркандлар Абдулхайр билан тил бириктириб, Тошкентнинг ҳам Абдуллохон томонидан истило этилишига (1579) сабабчи бўлган Бобосултоннинг бу пайт Дарвешхонни Туркистондан тўққунда саклаётганини кўриб, уни овоз қилади ва Тошкентни ўзиники деб эълон қилади, Дарвешхонга қайтариб беради. Бобосултон эса Абдуллохон қайтиб кетган заҳоти, Тошкентга бостириб келиб, ақаси Дарвешхонни туттириб, қатл этишга буюрди ва Тошкент тахтига ўзи ўтиради.

Дарвешхоннинг Шохмуҳаммад султон, Музаффар султон исмли иккита ўғли бор эди. Улар отасини амакиси Улдиригач, Абдуллохон ҳузуридан паноҳ топадилар. Бироз ўтгач яна амакилари олдида кетадилар, Бобосултон сўнгги бин Абдуллохондан енгилган пайти эса, ака-укалар Кўратегин ҳокими олдида қочиб борадилар. Аммо ҳоким, Абдуллохон буйруғига биноан, уларни қатл этиб, бошларини Абдуллохонга юборади.

Бобосултон бин Барокхон хон бўлган. У ҳам отасига ўхшаб, доимо Самарканд, Бухорони кўлга киритиш иштиёқида юради ва шу томонларга юришлар қилиб, Абдуллохон билан дўшмандлик қилади. Етти-саккиз мартаба улар орасида шиддатли жанглар бўлади. Бу тўқнашишларнинг барчаси Бобосултон учун мағлубият билан тугаб, ниҳоят у юрт-элини ташлаб, даштда мангит уруги орасида яшай бошлайди. Бирок у ерда ҳам қарор топмай, чўл-сахро сари кетаётганда ғафлатда қолиб, қозоқ Таваккал султон одамлари томонидан ўраб олинанади. Шу олишув чоғи Абдуллатиф деган фарзанди асир тушади, ўзи эса яраланиб ўлади. Фурсатдан фойдаланган Таваккал султон унинг бошини кесиб, Абдуллохон олдида олиб боради (1580 йил). Бобосултоннинг Абдулла, Абдуллатиф, Абдусаттор, Убайдулло, Абдулфатхор исмли беш ўғли бор эди. Улардан Абдулло султон отаси ҳаёт пайти вафот этади.

Абдуллатиф султон, юқоридан кўрганимиздек, Таваккал султон қўлига тушиб, Абдуллохон олдида олиб борилади. Абдуллохон қозоқ шахзодасининг иззат-ўрматыни жойига қўйиб, улар қариндошларини улдиригани учун ундан миннатдор бўлади. Абдуллохоннинг Саброн қалъасига юриши пайти шу қалъага яқин ерда хибосда сакланиб турган Абдуллатиф султон амакиси Тохир султон билан бирга қатл этилади.

Абдусаттор султон Саброн қалъасида мудофеа жангидан ўткан бўлади. (Ана йиллар улар, аштархонийлар даврида, Андижон томонида бу султоннинг фарзандлари омон қолган, деган овоза тарқалган). Улар хатто Вали Мухаммадхон даврида ҳам Тошкентни кўлга киритиб, ўз номларидан танга зарб қилганлар.

Убайдулло султон Чирчиқ жанги (1579, апрел)дан сўнг, ҳар тарафга қочган оға-инини қайтариб, аштархонийлар даврида, Андижон томонида бу султоннинг фарзандлари омон қолган, деган овоза тарқалган). Улар хатто Вали Мухаммадхон даврида ҳам Тошкентни кўлга киритиб, ўз номларидан танга зарб қилганлар.

Убайдулло султон Чирчиқ жанги (1579, апрел)дан сўнг, ҳар тарафга қочган оға-инини қайтариб, аштархонийлар даврида, Андижон томонида бу султоннинг фарзандлари омон қолган, деган овоза тарқалган). Улар хатто Вали Мухаммадхон даврида ҳам Тошкентни кўлга киритиб, ўз номларидан танга зарб қилганлар.

Абдуллатиф султон отаси Чирчиқда енгилди, Туркистон томонларга қочган, Тошкентга келиб амакиси Тохир

султон билан бирга қалъа мудофеасига тайёрланади. Абдуллохон Тошкент қалъасини қаттиқ қамал қилади. Тохир султон дарвеш либосини кийиб, қалъадан чиқиб, қочиб кутулади. Абдуллатиф султон қўлга тушади. Бироз вақт ўтиб, Бобосултон элчи юбориб, Абдуллохондан кечирим сўрайди ва ўғлини тилади. Абдуллохон Абдуллатифни иззат-ҳурмат билан отаси олдида фитначилар сўзига қилиб, Хўшмийбий Арғунни хибса олади. Онаси уртага тушиб, Абдулкарим султонни фиқридан қайтаради ва Хўшмийбий Арғунни овоз қилдиради. Самарқандлик Бузғур бин Мухаммад султон бин Аб Саъидхон тошкентликлар томонда курашиб юраркан, Хўшмийбийнинг Сайрамга келганини эшитида ва Абдуллохоннинг хибса қилиш мақсадида бу ерга келиб, ўзи Хўшмийбий қўлига тушиб қолиб, ҳалок бўлади. (Баъзи манбаларда мазкур амир оти Шохимийбий Арғун тарзида келтирилган). Хўшмийбий шу билан тинчиб, Абдуллохон ҳузурига Кўчкичинхон авлоди Бузғур (Аҳмад) султон бошини олиб кетади. Бирок, Барокхон авлодларининг қирилиб битаётганини кўрган Абдулкарим султон ҳам қўрқувдан сарҳага қочади. Абдуллохон Ҳирот қалъасига кетганда эса, Абдулкарим султон қочқилиқдан чиқиб, Жиззаҳга ҳамла қилади. Абдуллохон Ҳуросон юришидан қайтган, Жиззаҳга илғор юборади, бундан хабар топан султон бола-чақа, мол-дўнесини ташлаб Мангит қавми орасига қочади. Абдуллохон у ерга ҳам асқар юбориб, талон-тарож буюради. Баъза асирлар қатори, бу султонни ҳам қатл этиради.

Абдулкарим султоннинг отаси вафот этгач, укалари билан бирга Сайрамда хонлик қилади. Бобосултоннинг Абдуллохонга қарши жангларидан мардона қатнашади. Тошкент Абдуллохон қўлига ўтган эса, онасини хон ҳузурига кечирим сўратиб юборади. Абдуллохон аёл кишининг илтимос қилиб келгани ва ўзининг яқин амиларидан Хўшим Арғун аралашуви сабабли Абдулкарим қилган гуноҳларини кечиради ва Сайрам вилоятига тегмайди. Абдуллохон Саброни қамал қилиб турганида Сайрамга Хўшимийбий Арғунни юборади, Абдулкарим унга итоаттўй эканлигини маълум қилади. Сўнгроқ эса фитначилар сўзига қилиб, Хўшимийбий Арғунни хибса олади. Онаси уртага тушиб, Абдулкарим султонни фиқридан қайтаради ва Хўшимийбий Арғунни овоз қилдиради. Самарқандлик Бузғур бин Мухаммад султон бин Аб Саъидхон тошкентликлар томонда курашиб юраркан, Хўшимийбийнинг Сайрамга келганини эшитида ва Абдуллохоннинг хибса қилиш мақсадида бу ерга келиб, ўзи Хўшимийбий қўлига тушиб қолиб, ҳалок бўлади. (Баъзи манбаларда мазкур амир оти Шохимийбий Арғун тарзида келтирилган). Хўшимийбий шу билан тинчиб, Абдуллохон ҳузурига Кўчкичинхон авлоди Бузғур (Аҳмад) султон бошини олиб кетади. Бирок, Барокхон авлодларининг қирилиб битаётганини кўрган Абдулкарим султон ҳам қўрқувдан сарҳага қочади. Абдуллохон Ҳирот қалъасига кетганда эса, Абдулкарим султон қочқилиқдан чиқиб, Жиззаҳга ҳамла қилади. Абдуллохон Ҳуросон юришидан қайтган, Жиззаҳга илғор юборади, бундан хабар топан султон бола-чақа, мол-дўнесини ташлаб Мангит қавми орасига қочади. Абдуллохон у ерга ҳам асқар юбориб, талон-тарож буюради. Баъза асирлар қатори, бу султонни ҳам қатл этиради.

Абдулкарим султоннинг отаси вафот этгач, укалари билан бирга Сайрамда хонлик қилади. Бобосултоннинг Абдуллохонга қарши жангларидан мардона қатнашади. Тошкент Абдуллохон қўлига ўтган эса, онасини хон ҳузурига кечирим сўратиб юборади. Абдуллохон аёл кишининг илтимос қилиб келгани ва ўзининг яқин амиларидан Хўшим Арғун аралашуви сабабли Абдулкарим қилган гуноҳларини кечиради ва Сайрам вилоятига тегмайди. Абдуллохон Саброни қамал қилиб турганида Сайрамга Хўшимийбий Арғунни юборади, Абдулкарим унга итоаттўй эканлигини маълум қилади. Сўнгроқ эса фитначилар сўзига қилиб, Хўшимийбий Арғунни хибса олади. Онаси уртага тушиб, Абдулкарим султонни фиқридан қайтаради ва Хўшимийбий Арғунни овоз қилдиради. Самарқандлик Бузғур бин Мухаммад султон бин Аб Саъидхон тошкентликлар томонда курашиб юраркан, Хўшимийбийнинг Сайрамга келганини эшитида ва Абдуллохоннинг хибса қилиш мақсадида бу ерга келиб, ўзи Хўшимийбий қўлига тушиб қолиб, ҳалок бўлади. (Баъзи манбаларда мазкур амир оти Шохимийбий Арғун тарзида келтирилган). Хўшимийбий шу билан тинчиб, Абдуллохон ҳузурига Кўчкичинхон авлоди Бузғур (Аҳмад) султон бошини олиб кетади. Бирок, Барокхон авлодларининг қирилиб битаётганини кўрган Абдулкарим султон ҳам қўрқувдан сарҳага қочади. Абдуллохон Ҳирот қалъасига кетганда эса, Абдулкарим султон қочқилиқдан чиқиб, Жиззаҳга ҳамла қилади. Абдуллохон Ҳуросон юришидан қайтган, Жиззаҳга илғор юборади, бундан хабар топан султон бола-чақа, мол-дўнесини ташлаб Мангит қавми орасига қочади. Абдуллохон у ерга ҳам асқар юбориб, талон-тарож буюради. Баъза асирлар қатори, бу султонни ҳам қатл этиради.

Абдулкарим султоннинг отаси вафот этгач, укалари билан бирга Сайрамда хонлик қилади. Бобосултоннинг Абдуллохонга қарши жангларидан мардона қатнашади. Тошкент Абдуллохон қўлига ўтган эса, онасини хон ҳузурига кечирим сўратиб юборади. Абдуллохон аёл кишининг илтимос қилиб келгани ва ўзининг яқин амиларидан Хўшим Арғун аралашуви сабабли Абдулкарим қилган гуноҳларини кечиради ва Сайрам вилоятига тегмайди. Абдуллохон Саброни қамал қилиб турганида Сайрамга Хўшимийбий Арғунни юборади, Абдулкарим унга итоаттўй эканлигини маълум қилади. Сўнгроқ эса фитначилар сўзига қилиб, Хўшимийбий Арғунни хибса олади. Онаси уртага тушиб, Абдулкарим султонни фиқридан қайтаради ва Хўшимийбий Арғунни овоз қилдиради. Самарқандлик Бузғур бин Мухаммад султон бин Аб Саъидхон тошкентликлар томонда курашиб юраркан, Хўшимийбийнинг Сайрамга келганини эшитида ва Абдуллохоннинг хибса қилиш мақсадида бу ерга келиб, ўзи Хўшимийбий қўлига тушиб қолиб, ҳалок бўлади. (Баъзи манбаларда мазкур амир оти Шохимийбий Арғун тарзида келтирилган). Хўшимийбий шу билан тинчиб, Абдуллохон ҳузурига Кўчкичинхон авлоди Бузғур (Аҳмад) султон бошини олиб кетади. Бирок, Барокхон авлодларининг қирилиб битаётганини кўрган Абдулкарим султон ҳам қўрқувдан сарҳага қочади. Абдуллохон Ҳирот қалъасига кетганда эса, Абдулкарим султон қочқилиқдан чиқиб, Жиззаҳга ҳамла қилади. Абдуллохон Ҳуросон юришидан қайтган, Жиззаҳга илғор юборади, бундан хабар топан султон бола-чақа, мол-дўнесини ташлаб Мангит қавми орасига қочади. Абдуллохон у ерга ҳам асқар юбориб, талон-тарож буюради. Баъза асирлар қатори, бу султонни ҳам қатл этиради.

Абдулкарим султоннинг отаси вафот этгач, укалари билан бирга Сайрамда хонлик қилади. Бобосултоннинг Абдуллохонга қарши жангларидан мардона қатнашади. Тошкент Абдуллохон қўлига ўтган эса, онасини хон ҳузурига кечирим сўратиб юборади. Абдуллохон аёл кишининг илтимос қилиб келгани ва ўзининг яқин амиларидан Хўшим Арғун аралашуви сабабли Абдулкарим қилган гуноҳларини кечиради ва Сайрам вилоятига тегмайди. Абдуллохон Саброни қамал қилиб турганида Сайрамга Хўшимийбий Арғунни юборади, Абдулкарим унга итоаттўй эканлигини маълум қилади. Сўнгроқ эса фитначилар сўзига қилиб, Хўшимийбий Арғунни хибса олади. Онаси уртага тушиб, Абдулкарим султонни фиқридан қайтаради ва Хўшимийбий Арғунни овоз қилдиради. Самарқандлик Бузғур бин Мухаммад султон бин Аб Саъидхон тошкентликлар томонда курашиб юраркан, Хўшимийбийнинг Сайрамга келганини эшитида ва Абдуллохоннинг хибса қилиш мақсадида бу ерга келиб, ўзи Хўшимийбий қўлига тушиб қолиб, ҳалок бўлади. (Баъзи манбаларда мазкур амир оти Шохимийбий Арғун тарзида келтирилган). Хўшимийбий шу билан тинчиб, Абдуллохон ҳузурига Кўчкичинхон авлоди Бузғур (Аҳмад) султон бошини олиб кетади. Бирок, Барокхон авлодларининг қирилиб битаётганини кўрган Абдулкарим султон ҳам қўрқувдан сарҳага қочади. Абдуллохон Ҳирот қалъасига кетганда эса, Абдулкарим султон қочқилиқдан чиқиб, Жиззаҳга ҳамла қилади. Абдуллохон Ҳуросон юришидан қайтган, Жиззаҳга илғор юборади, бундан хабар топан султон бола-чақа, мол-дўнесини ташлаб Мангит қавми орасига қочади. Абдуллохон у ерга ҳам асқар юбориб, талон-тарож буюради. Баъза асирлар қатори, бу султонни ҳам қатл этиради.

Абдулкарим султоннинг отаси вафот этгач, укалари билан бирга Сайрамда хонлик қилади. Бобосултоннинг Абдуллохонга қарши жангларидан мардона қатнашади. Тошкент Абдуллохон қўлига ўтган эса, онасини хон ҳузурига кечирим сўратиб юборади. Абдуллохон аёл кишининг илтимос қилиб келгани ва ўзининг яқин амиларидан Хўшим Арғун аралашуви сабабли Абдулкарим қилган гуноҳларини кечиради ва Сайрам вилоятига тегмайди. Абдуллохон Саброни қамал қилиб турганида Сайрамга Хўшимийбий Арғунни юборади, Абдулкарим унга итоаттўй эканлигини маълум қилади. Сўнгроқ эса фитначилар сўзига қилиб, Хўшимийбий Арғунни хибса олади. Онаси уртага тушиб, Абдулкарим султонни фиқридан қайтаради ва Хўшимийбий Арғунни овоз қилдиради. Самарқандлик Бузғур бин Мухаммад султон бин Аб Саъидхон тошкентликлар томонда курашиб юраркан, Хўшимийбийнинг Сайрамга келганини эшитида ва Абдуллохоннинг хибса қилиш мақсадида бу ерга келиб, ўзи Хўшимийбий қўлига тушиб қолиб, ҳалок бўлади. (Баъзи манбаларда мазкур амир оти Шохимийбий Арғун тарзида келтирилган). Хўшимийбий шу билан тинчиб, Абдуллохон ҳузурига Кўчкичинхон авлоди Бузғур (Аҳмад) султон бошини олиб кетади. Бирок, Барокхон авлодларининг қирилиб битаётганини кўрган Абдулкарим султон ҳам қўрқувдан сарҳага қочади. Абдуллохон Ҳирот қалъасига кетганда эса, Абдулкарим султон қочқилиқдан чиқиб, Жиззаҳга ҳамла қилади. Абдуллохон Ҳуросон юришидан қайтган, Жиззаҳга илғор юборади, бундан хабар топан султон бола-чақа, мол-дўнесини ташлаб Мангит қавми орасига қочади. Абдуллохон у ерга ҳам асқар юбориб, талон-тарож буюради. Баъза асирлар қатори, бу султонни ҳам қатл этиради.

Абдулкарим султоннинг отаси вафот этгач, укалари билан бирга Сайрамда хонлик қилади. Бобосултоннинг Абдуллохонга қарши жангларидан мардона қатнашади. Тошкент Абдуллохон қўлига ўтган эса, онасини хон ҳузурига кечирим сўратиб юборади. Абдуллохон аёл кишининг илтимос қилиб келгани ва ўзининг яқин амиларидан Хўшим Арғун аралашуви сабабли Абдулкарим қилган гуноҳларини кечиради ва Сайрам вилоятига тегмайди. Абдуллохон Саброни қамал қилиб турганида Сайрамга Хўшимийбий Арғунни юборади, Абдулкарим унга итоаттўй эканлигини маълум қилади. Сўнгроқ эса фитначилар сўзига қилиб, Хўшимийбий Арғунни хибса олади. Онаси уртага тушиб, Абдулкарим султонни фиқридан қайтаради ва Хўшимийбий Арғунни овоз қилдиради. Самарқандлик Бузғур бин Мухаммад султон бин Аб Саъидхон тошкентликлар томонда курашиб юраркан, Хўшимийбийнинг Сайрамга келганини эшитида ва Абдуллохоннинг хибса қилиш мақсадида бу ерга келиб, ўзи Хўшимийбий қўлига тушиб қолиб, ҳалок бўлади. (Баъзи манбаларда мазкур амир оти Шохимийбий Арғун тарзида келтирилган). Хўшимийбий шу билан тинчиб, Абдуллохон ҳузурига Кўчкичинхон авлоди Бузғур (Аҳмад) султон бошини олиб кетади. Бирок, Барокхон авлодларининг қирилиб битаётганини кўрган Абдулкарим султон ҳам қўрқувдан сарҳага қочади. Абдуллохон Ҳирот қалъасига кетганда эса, Абдулкарим султон қочқилиқдан чиқиб, Жиззаҳга ҳамла қилади. Абдуллохон Ҳуросон юришидан қайтган, Жиззаҳга илғор юборади, бундан хабар топан султон бола-чақа, мол-дўнесини ташлаб Мангит қавми орасига қочади. Абдуллохон у ерга ҳам асқар юбориб, талон-тарож буюради. Баъза асирлар қатори, бу султонни ҳам қатл этиради.

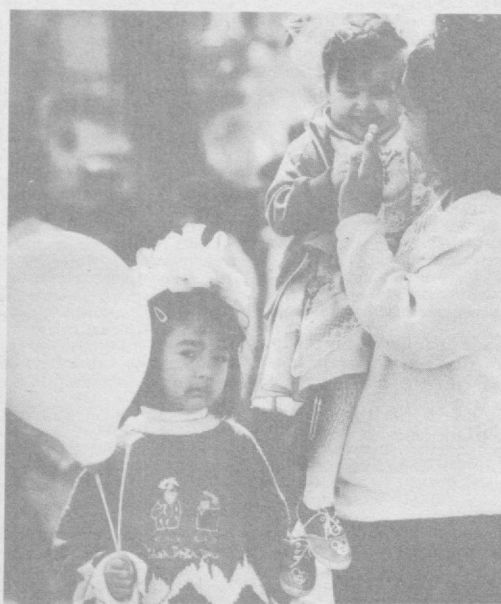
Абдулкарим султоннинг отаси вафот этгач, укалари билан бирга Сайрамда хонлик қилади. Бобосултоннинг Абдуллохонга қарши жангларидан мардона қатнашади. Тошкент Абдуллохон қўлига ўтган эса, онасини хон ҳузурига кечирим сўратиб юборади. Абдуллохон аёл кишининг илтимос қилиб келгани ва ўзининг яқин амиларидан Хўшим Арғун аралашуви сабабли Абдулкарим қилган гуноҳларини кечиради ва Сайрам вилоятига тегмайди. Абдуллохон Саброни қамал қилиб турганида Сайрамга Хўшимийбий Арғунни юборади, Абдулкарим унга итоаттўй эканлигини маълум қилади. Сўнгроқ эса фитначилар сўзига қилиб, Хўшимийбий Арғунни хибса олади. Онаси уртага тушиб, Абдулкарим султонни фиқридан қайтаради ва Хўшимийбий Арғунни овоз қилдиради. Самарқандлик Бузғур бин Мухаммад султон бин Аб Саъидхон тошкентликлар томонда курашиб юраркан, Хўшимийбийнинг Сайрамга келганини эшитида ва Абдуллохоннинг хибса қилиш мақсадида бу ерга келиб, ўзи Хўшимийбий қўлига тушиб қолиб, ҳалок бўлади. (Баъзи манбаларда мазкур амир оти Шохимийбий Арғун тарзида келтирилган). Хўшимийбий шу билан тинчиб, Абдуллохон ҳузурига Кўчкичинхон авлоди Бузғур (Аҳмад) султон бошини олиб кетади. Бирок, Барокхон авлодларининг қирилиб битаётганини кўрган Абдулкарим султон ҳам қўрқувдан сарҳага қочади. Абдуллохон Ҳирот қалъасига кетганда эса, Абдулкарим султон қочқилиқдан чиқиб, Жиззаҳга ҳамла қилади. Абдуллохон Ҳуросон юришидан қайтган, Жиззаҳга илғор юборади, бундан хабар топан султон бола-чақа, мол-дўнесини ташлаб Мангит қавми орасига қочади. Абдуллохон у ерга ҳам асқар юбориб, талон-тарож буюради. Баъза асирлар қатори, бу султонни ҳам қатл этиради.

Хоразмшох бин Барокхон

бир неча йил Сайрамда ҳокимлик қилади. Шариатпарвар, олимдўст киши бўлган ва ўз ақали билан вафот этган. Ундан Абдулкарим, Абдулмуҳаммад, Мухаммад султон исмли уч ўғил фарзанд қолади.

Абдулкарим бин Хоразмшох отаси вафот этгач, укалари билан бирга Сайрамда хонлик қилади. Бобосултоннинг Абдуллохонга қарши жангларидан мардона қатнашади. Тошкент Абдуллохон қўлига ўтган эса, онасини хон ҳузурига кечирим сўратиб юборади. Абдуллохон аёл кишининг илтимос қилиб келгани ва ўзининг яқин амиларидан Хўшим Арғун аралашуви сабабли Абдулкарим қилган гуноҳларини кечиради ва Сайрам вилоятига тегмайди. Абдуллохон Саброни қамал қилиб турганида Сайрамга Хўшимийбий Арғунни юборади, Абдулкарим унга итоаттўй эканлигини маълум қилади. Сўнгроқ эса фитначилар сўзига қилиб, Хўшимийбий Арғунни хибса олади. Онаси уртага тушиб, Абдулкарим султонни фиқридан қайтаради ва Хўшимийбий Арғунни овоз қилдиради. Самарқандлик Бузғур бин Мухаммад султон бин Аб Саъидхон тошкентликлар томонда курашиб юраркан, Хўшимийбийнинг Сайрамга келганини эшитида ва Абдуллохоннинг хибса қилиш мақсадида бу ерга келиб, ўзи Хўшимийбий қўлига тушиб қолиб, ҳалок бўлади. (Баъзи манбаларда мазкур амир оти Шохимийбий Арғун тарзида келтирилган). Хўшимийбий шу билан тинчиб, Абдуллохон ҳузурига Кўчкичинхон авлоди Бузғур (Аҳмад) султон бошини олиб кетади. Бирок, Барокхон авлодларининг қирилиб битаётганини кўрган Абдулкарим султон ҳам қўрқувдан сарҳага қочади. Абдуллохон Ҳирот қалъасига кетганда эса, Абдулкарим султон қочқилиқдан чиқиб, Жиззаҳга ҳамла қилади. Абдуллохон Ҳуросон юришидан қайтган, Жиззаҳга илғор юборади, бундан хабар топан султон бола-чақа, мол-дўнесини ташлаб Мангит қавми орасига қочади. Абдуллохон у ерга ҳам асқар юбориб, талон-тарож буюради. Баъза асирлар қатори, бу султонни ҳам қатл этиради.

Абдулкарим султоннинг отаси вафот этгач, укалари билан бирга Сайрамда хонлик қилади. Бобосултоннинг Абдуллохонга қарши жангларидан мардона қатнашади. Тошкент Абдуллохон қўлига ўтган эса, онасини хон ҳузурига кечирим сўратиб юборади. Абдуллохон аёл кишининг илтимос қилиб келгани ва ўзининг яқин амиларидан Хўшим Арғун аралашуви сабабли Абдулкарим қилган гуноҳларини кечиради ва Сайрам вилоятига тегмайди. Абдуллохон Саброни қамал қилиб турганида Сайрамга Хўшимийбий Арғунни юборади, Абдулкарим унга итоаттўй эканлигини маълум қилади. Сўнгроқ эса фитначилар сўзига қилиб, Хўшимийбий Арғунни хибса олади. Онаси уртага тушиб, Абдулкарим султонни фиқридан қайтаради ва Хўшимийбий Арғунни овоз қилдиради. Самарқандлик Бузғур бин Мухаммад султон бин Аб Саъидхон тошкентликлар томонда курашиб юраркан, Хўшимийбийнинг Сайрамга келганини эшитида ва Абдуллохоннинг хибса қилиш мақсадида бу ерга келиб, ўзи Хўшимийбий қўлига тушиб қолиб, ҳалок бўлади. (Баъзи манбаларда мазкур амир

Фотожурналист Содиқ МАҲКАМОВ ижодхонасида

Мен одамнинг яратилишидан тамомила гулга яқинлигини ҳис қилиб тураман. Шундай дейману яна ўз-ўзимга савол берман: одам боласи ўзи табиатдаги қайси нарсасига яқин эмас? Қайси нарсасига унинг ўхшашлиги йўқ? Қайси нарсасига у бегона, узоқ? Мабодо узоқ бўлиб кўринган нарсаларга ҳам эътибор қилиб разм сола бошласа — барибир кейин одам боласининг шу энг узоқ нарсаларга ҳам, ҳатто сел, ҳатто хут балиғи, ҳатто муз, ҳатто чангалзор, ҳатто океанларга ҳам табиатан ўхшашлиги борлигидан кўз ююлмайсиз. Халлоқи олам нарса-ҳодисаларни яратар экан, уларни бир-бирларидан йирок, ёт, бегона қилиб эмас, ак-

ГУЛЧАМБАРЛАР

синча, яқин, ўхшаш, қардош, қондош замирга солиб бино этганлигига ишонасиз.

Тўрт унсур ҳеч истисносиз ҳамма нарсаси бор, ҳамма нарсани ташкил этади, шакллантиради, қиёфага солади. Тўрт унсур — борлиқнинг тўрт ус-тунидир.

Бир кунни Жом даштида кир устида янги майсалар устида роҳатланиб ўт чимдиётган, уларни жуда охисталик билан ялаб олаётган тошбакачага дуч келдим. Энгашиб унинг митти кўзларига тикилдим. Улар шунчалар чиройли, шунчалар маъноли ва доно боқар эдиларки, худди сеҳрлангандай лол туриб қолдим ва кўзларимни узоқламадим. Тошбака қоп-қора гўзал кўзларини мендан узмас, менга нималарнидир сўйларди. Мен шунда табиат бошдан оёқ кўзлар, нигоҳлардан иборат эканлигини англадим. Фақат биз, эҳтимол, қарамаймиз, эътибор бермаймиз. Бу ҳайвон, бу махлук деймиз. Унинг кўзи нима ҳам аниқларди? Аслида уларнинг кўзлари — тириклик ва нотирклиқнинг ҳикматларидир.

Мавзудан узоқлашиб кетмай. Гапни инсон боласининг ҳаммадан кўра кўпроқ гулга менгашидан бошлаган эдик. Гул ҳам, ҳар қандай гул ҳам — борлиқ табиатнинг нигоҳи, назари, кўрар кўзи. Ҳар қандай ерда, шароитда гул ва кўз дарҳол эътиборингизни ярқ этиб тортади. Улар олам борлигининг нур, шуъла, ёруғлик муҳассам бўлган, нур жамланган ижоди, асари. Қайта-қайта яралиш, бино бўлиш, қайта

қайта дунёга келиш ва дунёдан кетишнинг мазҳари. Гулдан бошланади, гулда якунланади. Гул — тириклик айланаси. Инсон боласи шунга жуда қадим замонлардан англатиб бўлмас даражада теран ҳис қилади. Бошига гулчамбарлар қияди. Саодатли онларини гулчамбарлар билан безайди. Гулгулчилари келади. Энг англашилмас туйғулари билан гул ичига яширингиси келади. Гул билан абадий қолгиси келади. О, гул бўлмасайди, олам нақадар ғариб бўларди? О, одам бўлмаса, бу олам нақадар ноқерат! Нақадар маъносиз! Нақадар кўринчли!

Узингни танимоқчи бўлсанг ойнага боқ! — дейди донишманд. Балки тўғри-дир. Лекин одам ўзини танимоқчи бўлса, гулга боқсин. Гулнинг ифтор қосасига шўнгисин. Бу тўғрироқ-дир.

Таниқли моҳир сураткаш муҳбир Содиқ Маҳкам табиатнинг шу икки соҳиби — гул ва одамдан битта гулчамбар яратибди. Гул коинотнинг ҳамма ерида ҳам малолхотли.

Аммо... бу Ўзбекистон гуллари... бу — эркин, хур гуллар, бу — саодат ва санданинг гулчамбарлари... таърифа сизгадими! Булар одамни одам ва бахтиёр этувчи гуллардир!

Иброҳим ҒАҒУРОВ

ТУРФА ОЛАМДА

Ёстикдан нилуфар ўсиб чиқади,
Тўшақлар юракка ботиб кетади.
Томоғим ачишди, куйди томоғим.

Кўксидан занжирбанд иккита йўлбарс,
Кўзлари лиммо-лим чайқалётган арз.
Очман, лек қийиндир менинг емоғим.

Гул сўлди, илдизда менинг ҳаёлим,
Айт, қачон бошланди менинг заволим?
Куйинмоқ, ёнишлар... ҳаммаси бекор!

Ҳайрат бор боғимда очилган гулда.
Яшайди бир совуқ бўшлиқ кўнгулда.
Аё, чорасизлик деган чора бор.

Мен ҳам яшайман кўхна оламда,
Унинг неъматлари азиздан-азиз.
Мавжуддир юраги бутун одамда
Ўтган аждодлардан мерос қолган из.

Сен мендан қизганма, меҳр бер, меҳр,
Чўлпон кўзларимни ўймағил ёшлаб.
О, ҳаёт, билмадим бу қандай сеҳр,
Охири кетарман мен сени ташлаб.

Дунё, изламайман сендан ҳақиқат,
Ҳақиқат йўқ дея қилмайман таъна.
Турфа ташвиш аро тентираб фақат,
Мен ўз ҳаётимдан излайман маъно.

Холли НОРБОЙ

Акбар ЮНУСОВ

КОЗИЛАР

...Қадимий Тошкент шаҳрининг бағрида ҳуқуқ посбонлари сарҳади — Қози маҳалла бўлган. У ҳозирги «Халқлар дўстлиги» саройининг ўрнида эди. Қозиларнинг боғлари эса «Ҳамза» метроси билан «Қамал» наشريёти атрофларида эди.

Қози маҳалла деб ном чиқарган ерда қозилар ва уларнинг шоғирдлари яшар эдилар. Қамал қози калоннинг шарқона нақшлар ила безатилган уйини кўп томоша қилганман. Қози маҳаллада ҳуқуқ қозони қайнар эди. Мажлис-анжуманлардаги баҳс мунозараларда қозиларнинг ҳуқуқий чегараси, иш тутуш, юритиш одоблари таҳлил қилинар, катталарники эса пешланар эди.

Бобом раҳматли, ўзини қозилар ҳақида жуда кўп ҳикоялар сўзлар эдилар. Одил қозилар одамлар орасида шуҳрат тутиб, катта ҳурмат ва обрў-эътиборга эришганларки, ҳатто хонлар ҳам кези келса, улардан ҳайиққан, қулоқ солишга мажбур бўлган.

Ўзингиз биласиз, Тошкент шаҳрида муқим хонлар бўлмаслиги боис қозилар шаҳарни бошқарганлар. Шундай даврларни халқ «Чор ҳоким»лик деб ҳам атаган. Қозилар учун ҳукм асоси — шариат ҳисобланган. Улар шариатдан бошқа ҳукмдорни тан олмаганлар. Бу маъмурий ва расмий ахборот. Ҳақиқатда эса, қозиларнинг имон ва эътиқоди-га қараб ҳукмлари ҳам ўзгача бўлган. Ким хонга хизмат қилган, бошқаси порога, яъни қози зар ҳукмдорнинг кули ҳам бўлган...

Бобомнинг айтишича, бир ёши қирқдан ошган бўйдоқнинг бир-икки эшакка юк бўладиган

китобидан бошқа топган-тутгани йўқ, мадраса хужрасида фақирона кун кечириб юрган. Иттифоқо, бахти чопиб беш йил орасида ҳашаматли ховли, боғлар олган, обжувоз ва дўконлар кўлига кирган. Шунга яраша тўрт хотинга уйлانган.

Бойлик қозига маошидан келмаган, албатта. Бечора узоқ яшамади, дейди бобом. Адолатсиз ҳукмлардан безиган жа-

рилаяпти, қозининг кўзи олазарак, маъноли ҳукм йўқ. Чиннифуруш чидай олмай:

— Қози почча, гапни чинни пиёладек чертиб чертиб сўзланг, — дейди.

Қози аланглаб, охири: — Чертиб гапирар эдим-ку, бир ҳўкиз келиб айвондаги чинниларни босиб синдириб кетди, — дейди.

Қозихонани кулги босади.

Зарми, зўрми ё адолат?

брдийда йигитлар ярим кечада уйини босиб қари тутга осиб кетишган экан. Тўртинчи хотини кичик чилласи чиқмай қора кийим кийишга мажбур бўлган.

Туркистон тарихида қозилар ва адолат деган мавзу, эҳ-хе, не-не улкан китоблар бўладиган воқеаларга бой хазина. Қозилар ҳақида гап очдикми, айтийлик, адолатнинг икки рақиб бўлган: Зар ва Зўр.

Бобомнинг ҳикояларидан:

Икки бойнинг иши қозихонага тушади. Бир чиннифуруш, иккинчиси чорвадор. Чиннифуруш аризасини битиб, хизматқорига бир даста чинниларни кўтартириб қози хузурига боради. Кечкурун қозининг мулозими чорвадорга чиннифуруш нима олиб келганини хабар қилади ва бу хизмати эвазига битта эчкини етаклаб кетади.

Эртасига чорвадор бой хўп боқилган бўрдоқни ҳўкизни икки хизматқорга етаклаб, қозихонага боради. Иш кў-

Чиннифуруш бой кўлини кўксига қўйиб:

— Бўлди, қози почча, биз утқаздик, — дейди. Учаласи қулиб чорвадор бойнинг уйига ошга жўнашади.

Чиннифуруш бой адолатсизликдан нолиб, хафа бўлиб, жанжал қилмади. Аниқ биладики, қозихонада адолат зар тарафда. Кимнинг зари бўлса, адолатни оёғига пайтава қилиб ўрайди.

ҚАЧОН ПУТУР КЕТДИ?

Инқилобдан кейин Бадр мансабга миниб, димоғига қурт тушган. Извошда юради. Бир кунни уйга идорасининг бошлигини зиёфатга чақиради. Маишат зўр, хонага ош кўтариб Бадрнинг хотини кириб келганда, бошлиқнинг кўзи жонон пиёладек ўйнаб кетади.

— Хотинларинг озодликка чиққан, бошқармага ишга борсин, — дейди иддао билан бошлиқ.

Итнинг феъли эгасига маълум. Бадр бошлиқ-

нинг хотинларга ўпкаси йўқлигини билади.

— Ҳа-я, янгича саводи йўқ-да, — минғирлайди Бадр.

— Ўқитамиз, ўргатамиз, — дейди бошлиқ. Ой ўтади. Бадрнинг хотини ишга бормади. Яна ой ўтади. Бошлиқнинг токати тоқ бўлади. Чора кўради. Бадрни «халқ душмани» сифатида қаматиб юборади. Инқилобчи улфатлар бош чайкаганча: «Билмаган эканмиз, орамизда ёт унсур бор экан», деб қолаверишади.

Бадрнинг хотини мажбур бўлиб бошқармага ишга боради. Адолат зўрга хизмат қилди. Ўзинг иштиёрий хоҳламдинми, ўзингдан кўр — мажбур қиламиз ахир. Партиявий принципни бузиб бўлмади-ку. Бу воқеалар 1934 йил атрофларида бўлган эди.

Қозимаҳаллага қачон путур кетди? Уруслар Туркистонни забт этгач, бу ерга Рим ҳуқуқшунос-лигига асосланган қонунлар ҳам кириб келди.

Қизиги шундаки, халқни ҳайратга солиб қозиларнинг ўғиллари илк бор рус-тузем мактабидан ўқишди. Адвокат ва таржимон бўлиб етишдилар. Аср бошидан бу ёғига Туркистон сарҳадида эл таниган ва ҳурмат қилган кишилар, аввало адвокат ва судьялар бўлган.

Коммунистлар салтанати ўрнатилгач, ҳукм-

дор бўлиб ёлғиз партия қолди, қолган ҳаммаси ижроҳига айланди.

Сиёсат — қонун. Газета ўқиб турмасанг, қонунлардан хабардор бўлмасанг, замон сендан юз ўгиради. Ўзимдан мисол олиб айтсам, бир авлод ҳуқуқ нима-лигини билмай ўсдик ва кейин ҳайрон бўлиб юрдик.

Ўйлаб кўрганмисиз, ҳинд киноларида бош қахрамон нега судья?! Америкада судья ва адвокатлар машҳур артист ва ёзувчи, олимлар каби юқори мавқеда турдилар. Бизнинг содда тушунчамизда судья ёки адвокат бўлиш учун махсус таълимнинг ўзи етади. Судья юқоридан кўрсатма олади, бажароми. Терговчилар айбонмани бўйнига қўйди, прокурор қоралайди, адвокат оқлайди, судья ҳукм чиқаради. Тамом вассалом. Лекин бу жуда содда ва жўн тасаввур. Холбуки, адолатнинг қарор топиши ҳаддан ташқари мураккаб жараён. Ҳуқуқий демократик жамиятда энди партия қарорлари эмас, қонун тўла-тўқис амал қилади, давлат ва инсон манфаатларини кўз-лайди. Халқ одил судларга боради. Уларга ишониб ва сўянишиб истайди. Билаган, қилни қирқ ёрар адвокатлар, қонун ҳимоясида устивор прокурорлар, ҳақиқатни очишда жон фидо қиладиган терговчилар жамият таянчларидир. Мустақил миллий давлатда шундай бўлиши керак. Гоҳо шундай терговчиларни кўраимиз: у нари борса

Миллий М

Муассис: Миллий тикланиш демократик партияси

Бош муҳаррир: Иброҳим ҒАҒУРОВ

Газета 136-рақам билан рўйхатдан ўтган. Буюртма: Г — 0250. Сотувда нархи эркин. Ҳажми 2 босма табок.

Газета IBM компютерида терилди ва саҳифаланди.

Манзилимиз: Тошкент-83, Матбуотчилар кўчаси — 32. Телефон 33-50-18. «Шарк» нашриёт-матбаа консерни босмаҳонаси. Манзили: Тошкент шаҳри, Буюк Турон кўчаси, 41-уй. Навбатчи — Абдунаби ҲАЙДАРОВ

Норали ОЧИЛОВ,
ТошДУ толиби

ВАТАН БИЛАН МУЛОҚОТ

Мен Ватаним билан мулоқотда бўлам. Ҳам иштирокчиси бўлган урушнинг тамом бўлганига 52 йил бўлганида мулоқот сўзини айтганман. Олисда қолган у оловли йўللарда кўлимда қурол, бир кўлимда қалам билан юрганимда, устимда ажал калхатлари қанот ёзганда Ватанини она деб эътиқод қўйганим ёдимга келади, ким Ватан меҳрига интилса, у ўлимларни доғда қолдириб, ҳуррият шабадаси билан нафас олади. Ватан бизларни: «баҳодирим, эсон-омон қирибсанми, ўзингга ўхшаган мард шерикларинг билан ёвуз кучларни қувясанми», деб бағрини кенг очиб, шиддатли майдонларга қузатиб қоларди.

Она-Ватан, сен бугун буюк эътиқод билан мустақиллик йўлига ўтиб олгансан. Лекин сенинг бугунги эркинг, истиқлолнинг учун бурун жонларини фидо этган, бошларини доғ остига марғур кўтариб борган ҳақиқий мард, ватанпарвар фарзандларинг кўп бўлган. Улар хотирасини элимиз доим ҳурмат билан тилга олиб, мунаввар руҳларини дуолари билан шод этиб келмоқдалар. Фидойи эл фарзандлари ҳамма асрларда ҳам бўлган ва она-Ватанимиз тарихига уларнинг жанговар, муқаддас номлари олтин ҳарфлар билан ёзилган. Дунёда одамзот учун озодлик қуёшидан ортиқ улуг бахт бўлмайд.

Ватаним, сени нима учун мулоқотга тортишман. Бунинг босиси бор. Чўнки мен бир оддий фарзандинг, ўзининг олис ҳаётий йўлларида сенинг қадрингга етганларни ҳам, етмаганларини ҳам кўрганман. Биридан қувонадими, биридан ғаззабга келардим. Менинг руҳини тинишунда. Балки урушларда бўлиб, ажал оташлари қомида қолганларимни эслаганимдандир. Балки урушда баъзи кўрқоқлар ёнимда туриб, довул кўтарилганда, бирдан ғойиб бўлиб қолганларини кўрганимдандир. Ушанақа дамларда сени кўз олдимга келтирардим. Онани жанг майдонидан қандай ташлаб кетаман дердим. Ҳозир ҳам сенинг истиқлол кўркингни кўз олдimgа келтириб ашайман. Мусоффо бўлоқларингдан тўйғунча сипқориб, сенга қасам ичаман. Ўзини сенинг асл фарзанди деб билган ҳар бир фуқаро бағрингдан отилиб чиққан кўрқасутинг — мусоффо бўлоқ сувларингни ҳовучига олиб уни оқлаш учун қасам ичиб, сўнг сенга садақатини умр бўйи билдиришини истаётман.

Она-Ватан, ўзлигингни билган бугунги кунда сенинг буюк қадрингни, сенинг неча минг йиллик олис долғали йўлларингни ўйлаб, сенга гард юкмасин дейман, у гардни фарзандларингда ҳам кўришни истаётиман.

Ватаним, мустақил жоноҳон Ўзбекистоним, Буюк ғалабанинг эзлик йиллигидга хотира китоблари нашр этилди. У китобларда урушдан қайтиб келмаганларнинг, бедарак кетган жангчи юртдошларимизнинг номлари эздилик абади-лаштираилди.

Шахидлар ёди. Ватаним, сенинг озодлигинг, мустақиллигинг ёди. Шахидлар руҳларини шод этмок, бу она-дёрим, сенинг эркингни эъозлаб, буюк кўркингни янада обод этмокдир.

Дунёда Ватан кўп, лекин ота-боболар ўтган, киндик ҳони тўкилган Ватан битта бўлади. Инсонга жон ато этилиб, у она бағридан ерга тушаданда она-замин унга ўз нафасини уфурди. Бу нафас умр бўйи муқаддас тўйгу бўлиб, инсон қалбига қолади. Шунинг учун ўзга элларда қолиб кетган ватандошларимизга, она-юртим сендан борган кишилар бир қисим тупроқ этсалар, ўша бегона олис юртларда юрган ватандошларимиз қалблари тўлқинга келади. Улар она-Ватандан келтирилган замин зараларини кўзларига суртиб, унинг илик нафасини тўйгандай бўлидилар.

Герман фашизми мағлубиятга учраб, адолат, озодлик қолиб келганда Берлинда бўлган-ди. Империя қароргоҳини штурм этишда қатнашган қашқадарлик бир баҳодир йигит билан (афсус, унинг исмини сўрамаганим) суҳбатлашгандим. У менга буюк бобомиз Амир Темур сипоҳини эслайтиб турарди. Унинг баланд, қотма гавдаси, зийрак нигоҳи музаффар

эл фарзандларини эслатарди. Она-Ватаним, у сенинг нигоҳобинг эди. Бундай фарзандлар бўлса ҳаётинг бехатар, йўлинг нурафшон дердим. Мен ўша баҳодир ҳамюртимга бағишлаб, «Жангчи ўйлари» шеъримни ёзган-дим.

Бир йилдан кейин ўша қашқадарёлик ҳамюрт баҳодир йигитни кўрай деб Берлинга яна бордим. У ерда бошқа бир жангчи, фарғоналик йигитни учратдим. У постдан бўшаб, дам олиш учун хонасига кетаётган экан. Мени уйига таклиф этди. Хонасида бўлдим, деразада тувакда ўстирилаётган гўза кўчати турарди. Кўчатларга қизқиб қараётганимни кўриб, жангчи йигит стақанда сўв келтирди, уни тувакка қўйиб, «Уртоқ лейтенант, буларни қаердан келтирдингиз, деб сўрамоқчисиз-а?» — деб хурсанд қайфиятда тушунтирди: «1941 йилнинг октябр ойида, айни пахта йигим-терими қизгин паллада ҳарбий хизматга қақирилдим. Шу вақтда этак тутиб пахтазорда пахта тараётган эдим. Колхоз идорасидан келган қотиба қиз менга қақирув қорозини тутди. Мен эсам бир лўппи очилган чанокни кўлга олиб, ундан уч дона чигитни ажратдим ва қизга «бу чанокни асра, мана чигити менда, урушдан эсон-омон қайтсам, яна бирга пахта экамиз. Сендан олган бу уч дона чигит менга тумор бўлади», дедим. Гўзал қотиба қиз, жилмайиб, «илойим, шундай бўлсин, соғ-омон, ғалаба билан қайтиб келинг», деди.

Урушнинг сўнгги кунларида қўшинларимиз душманинг қолган-қочган қуларини Болтиқ денгизидаги Рюген оролида таслим этиб, у ерда осойишталик ўрнатган эди. Оролни кўриқлаб турган соқчиларимиз орасида бир юртдош жангчи йигитни учратдим. У мен билан кўришиб, она-юрти Фарғонани соғинганлигини айтди. Унинг соғинч руҳияти мени қаламга ундади.

Ватан соғинчи оҳанграбо куч билан ўзига тортиб туради. Фронгда, 1944 йил апрелида Германияда, ўрмондаги госпиталда, тошкентлик жарроҳ, шифокор, медицина хизмати майори Носир Ҳўжаев дам олиш вақтида ярадор жангчиларга найда «Чўли ирок» кўйини чалиб, дардли дилларга ором бағишлаб ўтирганини кўрганман. Носир ака уруш арафасида ТошМини битириб, у ерда мусиқа тўғраги раҳбари бўлиб, нани этик кўнжига жойлаб фронтга жўнаган. Буш вақтларда фронтда, госпиталда най чалиб, она-юртини эслаган, Носир ака урушдан кейин Тошкентга қайтиб, Авиация заводи шифохонасида жарроҳ бўлиб кўп йил ишлади, унга Меҳнат Қаҳрамони уновони берилди. Оғир касаллик уни орамиздан олиб кетди. Най унинг ўғли Валида сақланади. Носир Ҳўжаевни жангтоҳларда минглаб ярадорларни даволагани, най чалиб ярадорларни ҳушнуд этганлигига бағишлаб, «Чўли ирок» эркини ёзганман.

Бугунги кунда элимизда Абдулла Қўрбонов, Ғулом Каримов, Абдусаттор Шонқулов, Самиг Абдуллаев каби уруш қаҳрамонларимиз бор. Оталар жасорати — фарзандлар мероси. Элимизда ўша марди майдонларимизга ўхшаган янги, ёш касаллик фарзандларимиз етишмоқда. Улар бор экан, она-Ватанимизни ганим оёқлари топтолмайди. Мамадалидай элимиз баҳодирлари бор экан, мустақил, муқаддас Ватанимиз сарҳадлари доимо бехатар бўлади. Она рози — худо рози, деганлар, Ватан билан сўзлашган, унинг посдон фарзанди бўлган киши икки дунёда кам бўлмайди: Чўнки аввал Ватан, кейин жон, Инсоний ҳаёт тарзи шундай.

Биз она Ватанга чинор бўлганмиз, Табаррук заминга баҳор бўлганмиз... Биз кекса бўлсак-да хали бардаммиз Буюк эл ишига тайёр ҳардаммиз. Ватани она деб севмок йимондан, Уни обод, азиз тутмок виждондан... Ватанга бахшида садақатимиз, Ёшларга меросдир жасоратимиз...

НАЗАРМАТ

БУГУН ВА ИСТИҚБОЛ

ҲУНАРМАНДИМ — ДИЛБАНДИМ

Халқимизнинг анъанавий моддий ва маънавий маданиятини, урф-одатларини билиш, асраш, уларни чуқур ўрганиб, нозик сирларини авлоддан-авлодга етказиш бизнинг инсоний бурчимиздир. Зеро, мустақиллик тўфайли бунинг учун катта имкониятлар очилди, миллий қадриятларимизни қайта тиклашга, уларни тадқиқ қилишга эътибор қўнайди.

Халқимизнинг анъанавий моддий бойликларидан бири, шубҳасиз, миллий либосларимиздир.

Марказий Осиё Эрмитажи ҳисобланган Ўзбекистон тарихи Давлат музейи хазинасида икки мингга яқин кийим-кечак намуналари ҳам мавжуд. Улар музей элшунослик фондидаги 22 та коллекцияга қиритилган. Шундан 5 таси фақат кийимлар билан тўлдирилган.

Коллекцияларда эркаклар, аёллар, болалар либосларининг XIX асрдан то ҳозирги даврга қадар бўлган ноёб намуналари сақланади. Уларнинг асосий қисмини тўнлар ташкил этади.

Тўн — жуда кенг тарқалган қадимий устки кийим. У на фақат ўзбеклар, балки бутун Марказий Осиё ва унга қўшни мамлакатларда яшовчи халқларнинг ҳам миллий либоси ҳисобланади.

Тўн турли жойда турли хил — чопон, гулли, жома, желак, жегде, дўн сўзалари орқали ифодаланади. Бу сўз дастлаб қадимий туркчада битилган манбалардан Қўлтегин ёдномаси (VI-VIII)да тилга олинган. XV асрдан бошлаб яратилган бадийи асарларда «тўн»ни аңглатувчи арабча ва форсча қисват, дебо, хирқа, хильят, далқ, қумош каби ўнлаб атама учрайди.

Тўн, тикилишига қўра, авра тўн, астарли тўн, пахтали тўн деб аталган. Пахта солиқ қавилган тўн қўпична тўн чопон, айрим жойларда гулли чопон дейилган. Тўн матосига қараб олача тўн, лаами тўн, банорас тўн, беқасам тўн, кимхоб тўн, сурра тўн, кимга мўлжалланганлигига қараб эса, бола тўн, қуёв тўн, қуда тўн каби номлар билан юритилган.Анъанавий кийимларимиз ёшучари, эрқагу аёл учун бир хил — тўғри бичиқда тикилади. Бу улар узоқ тарихга эга эканлигидан далолат беради.

Тўннинг қадимий кўринишлари қандай бўлганигини илк аср тарихий-маданий ёдгорликлари — Болалик тепа, Панжикент, Варахша, Афросиёб деворларига чизилган (сўғд, турк, Шарқий

туркистонликларнинг кийимлари) расмлардан ва XV—XIX аср мусулмон миниатюралари билан билиб олиш мумкин. Бу асарларда акс этган олди берк ёки очик устки кийим (тўн)лар тўғри бичиқда ва бу бичимлар асрлар давомида айрим қўшимчалар билан тўлдирилиб, тақомиллашиши натижасида ҳозирги тўнлар вужудга келган.

Қадимда тўнни аёллар кўлда тикишган. Эркаклар

БЕҚАСАМ ТЎНЛАР КИЙИБ...

эса уни бичиш ва сотиш билан шуғулланганлар. Турмушга тикув машинаси кириб келган (XIX аср охирида), асосий иш эркаклар зиммасига тушган. Негаки, ўша маҳалда тўнлар бозордаги дуконларда, кишиларнинг кўзи олдига машинада тикилган. Шу боис бу юмюш эркакларга ҳос иш деб ҳисобланган. Лекин вақт ўтиши билан эркаклар ўз ўринларини яна аёлларга бўятиб беришган.

Тошкентда тўннинг астарини чоклайдиган ва қайиьдиган киши — дўзнанда (қавқич), жиягини тикувчи гулдор жигачи дейилган.

Тўн авраси асосан маҳаллий ҳунармандлар ишлаб чиқарган ип газлама (бўз, қалами), нимойи (беқасам, банорас, адрес, ажруа, духоба), шойи (канаус), четдан келтирилган шохи, кимхоб ва сатинлардан, астари эса бўз, читдан, кимхоб ва зардўзи тўнларники эса, нимшойи матолардан тикилган. Улар-

нинг бичилишида, матоси ва ранглариди, безаклари ва тикиш услубларида муайян жойда яшовчи аҳолининг ўтмиши билан боғлиқ урф-одатлари, диний эътиқоди, руҳияти, турмуш тарзи, нафосати ўз аксини топган.

Авлодларимиз томонидан тежамкорлик ва усталик билан солда — тўғри бичиқда тикилган тўнлар бизнинг иқлим ва турмуш шароитимизга ва ишлаб чиқариш жараёнимизга мос бўлган. Шу билан бирга, ҳар бир виллат тўнлари ўзига хос белгилари, аталиши, кенг-торлиги,

рой зардўзлик устакхоналарида тайёрланган.

Зардўзлик санъати ривожланган Бўҳорода ҳозирги пайтда куёвлар никоҳ тўйлари кўни, албатта, зардўзи тўн кийдилар.

Самарқанд тўнлари узун ва ўртача кенгликда бўлган. Уларнинг бичими ва ранги бир томондан Бўҳоро, иккинчи томондан, Фарғона тўнларига ўхшаб кетган.

Қашқадарё-Сурхондарё тўнлари сариқ, пушти, қизил ранглари кўпроқ маҳаллий беқасам — «олача» ҳамда абр нухсали адрес шойилардан Бўҳоро тўнлари каби ке-

кийдириладиган кимхоб тўн-ни зар ёки зарварақ тўн деб ҳам аташган (кимхоб — арқоғи ипак, ўриши зар иплардан турлича нақш солиниб тўқилган мато). Бу либослар яқши ниятларда сақланиб, анъана сифатида авлоддан-авлодга ўтиб келган. Унга ҳозиргача кўпчилик оилалар амал қилишади: тўйбола ва куёвга беқасам, парча, духоба, кристалон матоли тўнлар кийдиришади. Тўн мотам либоси сифатида ҳам кийилади. Эркаклар яқин кишилари вафот этганда одатга қўра тўн кийиб, беллари-га белбоғ боғлаб туришади.

Қадимда хонлар, амирлар яқши хизматлари эвазига бой ва амалдорларга, элчиларга, мўътабар меҳмонларга, яқши хабар етказганларга тўн кийдирилган. Ҳозир ҳам тўй чоғи қудаларга, қадрли меҳмонларга, тўйда яқиндан хизмат қилганларга, шунингдек, юбилейларда, чет эллик меҳмонларга тўн кийдириш одати сақланиб қолган.

XIX аср охириларида Самарқанд, Бўҳоро, Тошкент, Қўқон, Хива каби йирик шаҳарларимизда минглаб оилалар тўн тикиш билан шуғулланганлар, ҳар бир шарда тўн тикувчилар маҳалалари бўлган. Биргина Тошкент бозорларида юздан ортиқ дукон тўн билан савдо қилган.

Тўнчилар маҳаллий аҳолидан ташқари бошқа мамлакатларни ҳам тўн билан таъминлаб турганлар. Масалан, Самарқанд-Бўҳоро тўнлари XIII аср охирида Россия, Хитой, Эрон ва бошқа мамлакатларга қўплаб чиқарилган. Айниқса XIX аср ўрталарида тўнлар Бўҳоронинг Россия билан савдосида муҳим экспорт маҳсулот ҳисобланган. XIX аср арафасида Тошкент тўнлари Туркистоннинг Шимолий-Шарқий қисмига, Фулжага ва Сибирнинг баъзи шаҳарларига юбориб турилган. Кўриниб турибдики, қадимдан тўнимизга қизиқши ва эҳтиёж кучли бўлган. Ўзбекистон Республикаси Президентининг яқинда эълон қилинган «Халқ бадийи ҳунармандчиликлари ва амалий санъатини янада ривожлантиришни давлат йўли билан қўллаб-қувватлаш чора-тадбирлари тўғрисида»ги Фармони, халқимизнинг бу каби қадимий анъаналарини тиклаш ва янада ривожлантиришга кенг йўл очиб бериши тайин.

Саломат ҲАСАНОВА,
Ўзбекистон тарихи Давлат музейи илмий ходими,
Саодат САИДХОНОВА,
Темурийлар тарихи Давлат музейи илмий ходими

Севган шоиру адибимиз, ёқтирган санъаткоримиз ҳаёти, турмуш тарзи, шахсиятини билгимиз келади. Уларнинг сиймоси биз учун ҳаммиша баркамоллик, эзгулик ва гўзаллик тимсоли бўлиб туюлади. Алишер Навоий, Заҳриддин Муҳаммад Бобур, Бобороҳмон Машраб, Абдулла Қодирий, Чўлпон ва Ойбек сингари мўътабар зотлар ҳаётини ўрганар эканмиз, уларнинг шахсиятлари ижодларида тараннум этилган идеалларга тамомилан вобаста эканига «... кўнгли поки ҳам кўзи пок, тили поки сўзи поки ўзи пок»лигига амин бўламиз. Афсуски, санъат аҳли орасида ҳам ёзувчилар сафиди ҳам, сураати бошқа сийрати ўзгачалари учраб туради.

Яқин пайтгача «марксча-ленинча эстетика» ана шундай санъаткорлар ижодини тадқиқ этаётганда муаллиф шахсиятидаги нуқсонлардан қўз юмишга, ҳаспўслашга, «ўзумини еб, боғини суриштирмасликка» ўргатарди.

Хайрияти, кейинги йилларда ҳолат ўзгарди. Машҳур адибу шоирларимизга бағишланган эсдаликлар, эссе ва мақолаларда муаллифларнинг асосий диққати санъаткор шахсиятига, инсоний хусусиятларига қаратилмокда. Бу савобли ва эзгу ишни машҳур адибимиз Саид Аҳмад бошлаб берди. Унинг Фафур Ғулом, Ойбек, Абдулла Қаҳҳор ва бошқа устозлар тўғрисидаги самимият ва эҳтирос билан йўғрилган ёдномаларида буюк санъаткорларимизнинг қайтарилмас ва гўзал маънавий қиёфалари, табиатларининг бизга номаълум қирралари намойён бўлаяпти.

Озод Шарафиддинов, Салоҳиддин Мамажонов, Умарали Норматов, Иброҳим Ғафуров, Иброҳим Ҳаққуловларнинг мақолаларида эса бадийи асарлар ижодкор шахсияти билан боғлиқ ҳол-

да тадқиқ этилмокда. Ёш мунаққидлар — Раҳмон Кўчқор, Аҳмад Отабоев, Яшар Қосимов, Раҳимжон Раҳмат илзанишларида бу интилиш самарали бўлаяпти.

Иброҳим Ҳаққулов «Шахсият ва ижод» мақоласида «Хар қандай вазият ва шароитда ҳам адабиёт манфатларини шижоат ва ҳалоллик билан ҳар нарсадан устун қўйишга қодир ёзувчию шоирларимиз жуда кам», — дейди. Тўғри, оз, лекин бахтимизга улар бор. Ана шундай ижодкорлардан бири Эркин Воҳидовдир.

Эркин Воҳидов шеъриятига адабий танқид ҳеч қачон лоқайд бўлмаган. Унинг ҳар бир китоби чанқоқлик билан қутиб олинган, қатор тақризлар ёзилган, шоир ижоди ҳолисона баҳоланган, маҳорати қадрланган. Шולי курмаксиз бўлмаганиддек, тирноқ остидан қир қидиради-ганлар, қирмизи олмани чўқилаб ичидан курт ахтарувчилар ҳам топилади. Чинакам истеъдодли авайлашча, уни ёмон кўзлардан асрашга қодир хайриқоҳ мунаққидларнинг борлиги — адабиётнинг толеи. Шеърятнинг нозик, титроқ қалбини вужуд билан ҳис этувчи Озод Шарафиддинов, Лазиз Қаюмов, Салоҳиддин Мамажонов, Иброҳим Ғафуров, Умарали Норматовлар чинакам, юксак поэзияни ҳар хил ҳавф хатардан ҳимоя қила олдилар.

Адабиёт муҳлислари анчадан буюн китобхон меҳрини қозонган — Эркин Воҳидов, Абдулла Орипов, Худойберди Тўхтабоев, Ўткир Хошимов, Омон Матжон сингари етук сўз усталари ҳақида монография тадқиқотлар, адабий портретлар яратилишини интиқлик билан кутмоқдалар.

Ана шу чанқоқлики эътиборга олиб Умарали Норматов Эркин Воҳидов ҳақидаги «Шоир қалби наволарни» китобини яратди. Адабиёт-

шунос Раҳматилла Иноғомовнинг «Шоир бўлиш осонмас» асарининг пайдо бўлиши шеърят ихлосмандларини ҳушнуд этди. Севимли шоиримиз таваллудининг 60 йиллигига бағишлаб ёзилган бу мўъжаз китоб фазилатларга бой.

Муаллиф адабиётшунос-ликнинг анъанавий қолипи — асарларни таҳлил қилиш йўлидан бормайди. «... Унда Э. Воҳидовнинг шоир, инсон бўлиб шаклланиш жараёни ва сиз билмаган гаплар баён этилган. Сиз билан биз билмаган гапларни фақат ушбу китоб муаллифи айтиши мумкин, чунки у сеvimли шоиримиз билан қирқ йил-

МЕН ОРЗУ

дан ортиқроқ вақт давомида дўст, ҳамкор, қариндош...»

Китоб муҳаррирининг бу қайдномасида айни ҳақиқат баён этилган. «Шоир бўлиш осонмас» китобини мутолаа қиларканман, Раҳматиллага чин дилдан ҳавасим келди. Рост гап, шу китоби мен ёзмаганимга ўқиндим ҳам. Ахир бизга ҳам Эркинжондек фозил, доғишманд ва заковатли инсон билан дўстлашиш, улфат ва даврдаш бўлиш икбולי насиб эт-ган. Шоир асарларининг илк тингловчилари бўлганмиз, қанчадан-қанча адабий кечалар, унутилмас юлдузли онларни бирга ўтказганмиз. Лекин Раҳматиллагнинг энг катта ютуғи ва имконияти — у шоирнинг ахралмас ҳамроҳи, ширин ва ачқик дамларнинг доимий гувоҳи эканлидир.

Муаллиф «... Эркин Воҳидовнинг шоир ва шахс сифатидаги ўзига хослиги, баъзи асарларининг ёзлиш тарихи, бу асарларнинг ёзи-

ларнинг туғилиши шу мўътабар маскан билан боғлиқ.

Раҳматилла шоирнинг талабалик йилларини, ўша шукли, масрур дамларни алоҳида илиқлик билан тиник, ўнмас лавҳаларда акс эттиради.

Бўладиган бола бошидан маълум деганларидек, Эркинжоннинг поэтик истеъдоди барвақт намоеён бўлди. Талабалик йилларидаёқ унинг асарлари устозлар назарига тушди. Адабий танқидчилик Эркин Воҳидов шеърларини юқори баҳоладди, адабиётимиз осмониди умидбахш юлдуз пайдо бўлганини эътироф этди.

Ёш шоирнинг ижодий тақомлигига университетдаги, айниқса, филология факультетидаги тоза муҳит, устозлар меҳри ва хайриқоҳлиги ихобий таъсир қўрсатди.

Китоб муаллифи шоирнинг талабалик даври ижоди тўғрисида фикр юритар экан, тамомилан янги, ҳеч қанча маълум бўлмаган шеърлардан намуналар кел-

тиради. Шоирнинг ўша давр ижодидаёқ ҳажвиётга мойиллик сезилганди. Университет, факультет деворий газетларида эълон қилинган ичак узди қазилларини ҳозир ҳам кўпчилигимиз ёд биламиз.

«Шоир бўлиш осонмас» китобини арақлар экансиз, қўпгина асарларнинг ижодий тарихидан воқиф бўласиз.

Раҳматилла Иноғомов асосий диққатини Эркин Воҳидовнинг шоир сифатида шаклланиш жараёнига қаратади. Ҳа, шоир истеъдоди

соғлом муҳитда камол топди. Адабиёт оламига илк қадам қўя бошлаганда тақдир уни Ғайратидек устозга рўбарў қилди. Кекса шоир Эркинжоннинг дастлабки машқларидаёқ салохият қуртакларини кўрди. Домла шоирнинг шеърят сирларидан воқиф этди, шоирлик фақат Аллоҳ берган неъматига эмас, тинимсиз меҳнат, ўқиб-ўрганиш эканини уқдирди. Раҳматилла тўғри таъкидлаганидек, «Урта Осиё давлат университети филология факультетидаги ижодий муҳит — зукко домларини-нги сабоқлари, ўша пайтда Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси қошидаги Ҳамид Олимжон номидаги Адабиётчилар уйида ўтказиладиган мушои-

ра кечалари, асарларнинг муҳокамалари Эркиннинг шоир бўлиб шаклланишидаги муҳим омиллар эди».

Раҳматилла шоирнинг ба-лоғат босқичлари ҳақида гапираркан, фикрлари исботи учун ёрқин лавҳалар келтиради.

Ҳаммага аёнки, Эркин Воҳидов — мумтоз шеърятимизнинг моҳир билимдони, ҳажон адабиётидан оғоҳ адиб. Табиийки, бундай «фунуни балогат»ни эғалла-шида шароит, атмосфера — муҳим омил. Шоир ўз хонадонидидаги муҳитни шундай таърифлайди: «Эсимда бор, тоғамнинг улфатларига чой ташиб, хизмат қилиб юриб

ижодкор ҳавас қилса арзийди. У шеърят ўфқидида пайдо бўлиши билан устозлар назарига тушди. 60-йилларнинг бошида Ҳамид Олимжон номидаги Адабиётчилар уйида бўлиб ўтган мушоира эсимда. Ўшанда Эркин Воҳидовнинг ҳам, Абдулла Ориповнинг қишчилари ҳам шеърят байрамига айланиб кетди. Фафур Ғулом, Ойбек, Абдулла Қаҳҳор, Шайхзода, Миртемир, Зулфидека нурунийлар чарчамай чапак чалиб поэзиямиз истиқболини олқишлаган эдилар.

Устозлар ва шоирдрлар тўғрисида сўз кетаркан, Раҳматилла улўф зотларнинг ме-

ЭТГАН КИТОБ

уларнинг шунақа ажойиб суҳбатларидан кўп баҳраманд бўлганман. Алихотўра Соғуний, Чустий, Маъруфхўжа Баҳодиров, ака-ука Шожалиловлар қатнашадиган бу улфатчилик Навоий, Фузулий, Огаҳий, Машраб шеърларини талқин ва таҳлил қилиш билан ўтарди». Ёш шоир тақомилида ана шундай «маҳолисун нафис»лар бекиёё аҳамият касб этди.

Раҳматилла шоир ҳаётида содир бўлган беҳисоб учрашувлардан олинган лавҳаларни гоёат жонли таъсирли қўрсатади. Китобнинг энг бебаҳо фазилатларидан бири — унда шоир асарларининг тарихи жуда қизқарли баён этилган. «Ўзбегим» қасидаси, унинг атрафидидаги мунозаралар, «Йўқолган шеър»нинг тақдирини, «Баҳма»л» достонининг яратилиши билан танишар экансиз, адабиётшунос изланишлари-га тин берасиз.

Ўзбек халқининг XX аср илм-фан тараққиётига, хусусан тарих илми ривожига улкан ҳисса қўшган олим ва мураб-бий Яхё Ғуломов, Аллоҳнинг у кишига раҳматлари бўлсин, ҳозир орамизда бўлганларида 90 ёшни қоралаб қолган бўлардилар. Йўлимиз устоз яшаган Лабзак маҳалласи ор-қали ўтгани учун кунда бўлмаса, кунора домланинг ҳовли-лари томон назаримиз тушади. Шунда ажиб бир эҳтиром туйғуси билан йўғрилган соғинч ҳисси туямиз кўнгилда. Яхё Ғуломовдек уммоний қалб эгаси, классик ва замона-вий илмда юксак даражани эггалган инсон билан тарих-нинг манба асосларини ва моддий «саҳифа»ларини мука-мал билган, у киши умрларининг энг серҳосил паллалари-да 1950—70 йиллар давомида изма-из шоғирд бўлиб, ни-ҳоят, ҳамнафас бирга ишлашиб ўтган йилларимиз фахрли эканлигини яна бир бор беҳитёр идрок этамиз. Буюк ис-теъдод ва фазилат эгаларини битмас-туганмас ҳазиналар-га, инжулар ва маъно дурлари бўла денгизларга бежиз ўхшатишмайди. Мухими шуки, ту ҳазина қанчалик сарф-ланса, шунчалик бойийди. Яхё Ғуломовни ҳам устоз сифа-тида ана шундай ҳазиналарга ўхшатгимиз келади. У киши халқимиз тарихини шу қадар чуқур тушунар эдиларки, умр бўйи туллаган беқиёс билимларидан бир неча—авлод та-рихи ва археологларни баҳраманд этдилар. Бу йўл дом-ланинг ўзлари учун ҳам камолот ва сайқал йўли бўлди...

Яхё Ғуломов, Бу номининг салобати ва қамрови ўзбек тарихчилиги ва археология илмининг XX аср рамзига ба-

ЯХЁ ҒУЛОМ МАЪРИФАТИ

робар десак, асло муболага эмасдир.

Тошкент шаҳрининг Оқмачит маҳалласида Сайид Ғулом-хон маҳсум оиласида 1908 йили дунёга келган Яхёхон исмли фарзандда аждодлар аънанаси, ирсият ришталарининг инъикоси жуда ёшлгидаёқ намоён бўлди. Оталари Сайид Ғуломхон маҳсум Тошкентдаги Хўжа Аҳрор мадрасасида мударрис ва муқаррир вазифаларини ўтаганлар. Аналари эса хонадонда мактаб тутган машхур отин ойи бўлганлар. Шунинг учун бўлса керак, бу оиладаги фарзандлар — улуг-лари Одилхон, ўртачалари Яхёхон, кичиклари Сайид Аҳ-мадхонларнинг саводлари жуда эрта чиқкан. Оиланинг илм-маърифатга ақинлиги фарзандлар камолига бевосита таъсир кўрсатган. Илмда Яхёхон етишган ва забт этган дононлар қатарини Сайид Аҳмадхон ҳам иқтисодиёт соҳаси-да улкан олим ва мураббий бўлиб етишдилар. Улуг акала-ри Одилхон эса машхур — қориюл курролардан эдилар.

Яхё Ғуломовнинг илмга чанқоқлиги, тарих ва ихтимовий фанларга қизиқиши асримизнинг 20-йилларидаги замона-вий илм-фаннинг шаклланиш жараёни билан бир вақтга тўғри келди. Ёш Яхёхон Тошкентдан ўша вақтда Республи-ка пойтахти бўлган Самарқандга жўнади. У ерда Ўзбек Давлат педагогика академиясининг ихтимовий ва иқтисо-дий бўлимига кириб таҳсил олди. Бу маърифт даргоҳида Яхё Ғуломов ўша даврнинг улкан олимлари ва мураббийла-ри Абдурауф Фитрат, Булат Солиев, Мусо Саиджонов, Ва-силий Вяткин қабилирдан сабаб олди. Умрининг охиригача Яхё Ғуломов ўз устозлари номини чуқур ҳурмат билан ёдга олиб ўтди, бу билан шоғирд садоқатининг ёрқин намунаси бўлди. Хусусан, Яхё Ғуломов ўз муаллимларидан Булат Солиевни тез-тез хотирлаб, у кишининг араб, форс, рус ва туркий тиллар, шарҳ ҳуқуқи, фалсафаси, тарихи, ахлоқи каби илмлар бўйича қомусий билим эгаси бўлганини чуқур ҳурмат билан ҳикоя қилар эдилар.

Ниҳоят, Яхё Ғуломов ўша йилларда Самарқанднинг қадимги харобалари Афросиёбда қазималар қилган, қола-верса, Ўлғубекнинг Кўҳак тепалигида жойлашган машхур расадхонасини очиб ўрганган ўлкашунос, шарқшунос олим В. Л. Вяткиндан археологларнинг ёлқ сабоқларини олди. В. Л. Вяткин ўлкамиз тарихининг ёзма манбаларини ҳам ях-ши билган олим сифатида Яхё Ғуломовни шу йўлга даъват қилди ҳамда археологик изланишларда улардан фойдала-ниш малакасини сингдирди.

Яхё Ғуломовнинг илм дунёсига биринчи қадамлари та-лабалик йилларига тўғри келади. Сўнгра қадимий ва сир-ли тарихимизнинг моддий излари бўлиши археологик ёд-горликларга бўлган қизиқиш, уларни ўрганиш иштиёқи дом-лани аспирантурага етаклади. Унинг дастлабки илмий ма-қолалари ва хабарлари ўша вақтдаёқ эълон қилинган. Чин маънодаги археолог — мутахассис бўлиш учун жиддий ва машаққатли меҳнат, изланиш зарур эди. Лекин 1930 йил-ларнинг биринчи ярмида Ўзбекистонда археологик тадқи-қотлар қўлами у қадар кенг эмас эди. Амалий малака оши-риш, археологик фаолият учун тажриба мактаби етарли эмас эди. Шунга қарамай Я. Ғуломов, М. Е. Массон, Г. В. Григорове, В. А. Шишкин ва бошқаларнинг археологик из-ланишлари тажрибаларидан туйғулник билан керакли жи-ҳатларини ўрганишга ҳаракат қилди. Аспиратурадан кейинги «Узоқмстари» (Ўзбекистон Халқ комиссарлари Совети қо-шидаги тарихий ёдгорликларни сақлаш ва илмий ўрганиш комитети) даги амалий фаолияти Яхё Ғуломовни бевосита археология дунёсига олиб кирди, фан ташкилотчилигининг дастлабки қадамларини қўйди. Ўша йилларда Яхё Ғуломов, Самарқанд, Бухоро, Хива, Шахрисабз, Термиз, Тошкент каби қадимий шаҳарлардаги тарихий-меъморий обидалар-ни кўриқлаш, илмий ўрганиш ишларига улкан ҳисса қўшди. 30-йилларда болшевикча гоъязблик зўр бериб синдири-лаётган бир даврда қадимий ва ноёб, мўъжизавий ёдгор-ликларимизни сақлаш, тадқиқ қилиб, улар ҳақида кенг ом-мага билимлар тарқатиш, тарих туйғуси, ифтиҳор ҳиссини уйғотишга уриниш — булар ҳаммаси жасорат эди.

1933 йилдан бошлаб М. Е. Массон раҳбарлигида Тер-миз археологик экспедициясида иштирок этишга Яхё Ғуло-мовнинг илмий фаолиятида ўзига ҳос мактаб бўлди. Чўн-ки, қўлами, ялли муаммоларни бир бутун ва узвий ҳал қилишни кўзда тутган бу экспедициянинг илмий-методиқ асослари Яхё Ғуломов Афросиёбда В. Л. Вяткин билан кўрган қуламлардан жиддий фарқ қиларди. Мухими, Яхё Ғуломов ўша пайтлари М. Е. Массоннинг айрим тахмин ва хулосаларига тақлифлари, мулоҳозалари ва тўлдирishiлари билан таъсир кўрсата борди.

1934 йили Эрмитаж ва «Узоқмстари» биргаликда За-рафшон воҳасининг қадимий ёдгорликларини ўрганиш буйи-ча А. Ю. Якубовский бошчилигида экспедиция ташкил эт-ди. Яхё Ғуломов бу экспедиция таркибида ўз илмий, ама-лий тажрибаларининг янги босқичини ўтади. Гап шундаки, Зарафшон экспедицияси комплекс мақсадли, кенг қўла-мли илмий тadbир эди. Бутун Зарафшон дарёси ҳавзасида катта микёсли қидирув, аниқлов ва тадқиқ бутун умрлари-га татигуликл иш режалари ва ниятларини шакллантирди дейиш мумкин.

Натижада Яхё Ғуломов Афросиёбни комплекс ўрганиш, унинг даврий хронологиясини, тараққийёт динамикасини аниқлашда муҳим илмий фикрларни, амалий-усулий мас-лаҳатларни ишлаб чиқди. Қуйи Зарафшоннинг ҳозирда қу-руқ қадимий ўзанлари бўйлаб ялли археологик тадқиқот-ларни уюштирдилар. Бухоро воҳасида тош асридан тор-тиб, бронза давригача ихтимовий иқтисодий тараққийёт йўл-ларини ўрганиб чиқишда бош-қош бўлдилар. Бухоро билан боғлиқ минтақавий урбанистик (шаҳарлашув) жараёни қо-нуний йўллариин илмий жиҳатдан асослаб бердилар.

1936 йилдан бошлаб, улкан ниятга улкан парвоз, деган-ларидек, Яхё Ғуломов илк бор ўзининг илмий археологик гуруҳига бош бўлиб қадимий Хоразм воҳасини тадқиқ эти-шга киришди. Бизгача етиб келган моддий ёдгорликлар би-лан ёзма манбалар, оғзаки маълумотлар ўртасидаги муно-сабат асосида Хоразмнинг ҳолисона тарихини яратиш за-рурлигини чуқур ҳш қилди.

Афтидан, Яхё Ғуломовнинг Хоразмнинг археологик ўрга-нишга қаратилган улкан режаси ва бу ишинг бошланиб

кетгани, ўлкани тадқиқ этишдаги кашшофлик ўша вақтдаги Марказнинг айрим илмий доираларининг «қимирлаб қоли-шига» сабаб бўлди. Тез орада С. П. Толстов раҳбарлигида Хоразм археологик ва этнографик экспедицияси тузилди. Бошиданроқ айтиш лозимки, С. П. Толстов ноёб илмий ҳам-да ташкилотчилик иқтидори экспедиция ишини чин маъно-да хайрли йўлга солишга хизмат қилди. Яхё Ғуломов бу улкан олим билан елкама-елка туриб Хоразмнинг қадимий цивилизацияси сирларини изчил ўрганишга киришди. Во-ҳадаги юзлаб ибтидий маконлар, турли даврларга оид мустақил археологик маданиятлар кашф этилди. Калтами-нор, Тозабоғёб, Сувёрган, Амиробод ва бошқалар ибти-дий даврлардан то темир асри бошларигача Хоразмда инсон ҳаёти, маданияти ўчоқлари сифатида асослаб бе-рилди.

Кум босган чексиз чўлу саҳролар ичида қолган юзлаб қалъа ва қўрғон харобаларини излаб топиш, археологик харита ва чизмаларда акс эттириш, улардан айримларини батафсил ўрганиш Хоразм ўлкасининг қадимий ҳаёт му-ҳитлари ҳозиргидан жиддий фарқ қилганини кўрсатди. Бу-гун Қизилкум бағрига сингиб кетган улкан ҳудудларда қа-димда деҳқончилик бўлгани аниқланди. Бу манзара ўз-ўзи-дан қадимги Хоразм сугорма деҳқончилик маданиятини, албатта бунинг асосида ётган сугорши иншоотлари изла-рини ўрганиш талабини юзага келтирди. Яхё Ғуломов ўз-бек халқининг асл фарзанди, деҳқончилик аъназаларини миллий туйғу билан чуқур ҳис этган олим сифатида бу ма-саланинг илмий ечимини топи-шга катта муҳаббат ва ихлос билан киришди. Олимнинг эс-кича илмдан янши хабардор-лиги, ёзма манбалар билан ишлаб, ўзи текшираётган мод-дий ёдгорлиқнинг ҳаётий асос-ларини тушунишда қўл келди.

Унинг устига, этнографик маълумотлар, сугорши иншоот-ларининг механик, техник қурилиш воситаларини яхши би-лиш, фольклор ва мифологик тасаввур ҳамда тушунчалар-дан зарур илмий хулосаларга етиб келиш қобилияти дом-ланинг «Хоразмни сугорши тарихида» номли улкан ва му-мот тадқиқотини юзага келтирган ибратли омиллар бўлди.

Яхё Ғуломовнинг илмий фаолияти ва ҳаёт йўли ўзбек фани учун мутахассислар тайёрлаш билан узлуксиз боғлиқ кечган. Кадрлар тайёрлаш масаласида домланинг ўзига ҳос ёндошуви бўлган. Мухими фанининг долзарб масалала-рини аниқ ва ўз вақтида белгилаш, иқтидорли ёшларни бунга дадил жалб қилиш эди. Кўп ҳолларда домла ёшлар-нинг айрим радикал ёки романтик хулосаларида учрайдиган шошқалоқлик, камчилик ва нуқсонлар олдига сабалик-лик, босиқлик билан аста-секин тузатиш ибратини ҳам ўзларида намоён этар эдилар. Баъзан эса ўзбек фанининг манфаатларини, айниқса, узоқ келажагини кўзда тутиб ёш-ларни турли «хужум»лардан асрашга ҳам аҳамият берар эдилар.

Шу маънода Яхё Ғуломов кенгбағир инсон эдилар. Азиз Қаюмов шундай хотирлайди: «1954 йили мен Махмур ҳаё-ти ва ижоди тўғрисида кандидатлик диссертациясини ёқ-ладим. Филологлардан фан доктори бўлмагани учун тарих фанлари доктори Яхё Ғуломов менга биринчи оппонент бўлдилар. Ҳимоя асосида Яхё Ғуломов диссертация за-сидадан бир қатор эътирозлар билдирдилар. Бу фикрлар диссертация учун муҳим аҳамиятга эга эди. Мен уларга қўлимдан келганча жавоб берган бўлдим. Шундай қилиб диссертант билан оппонент ўртасида фикрлар турлича бў-либ чиқди. Йигилиш раиси профессор В. В. Решетов сўра-ди,

— Яхё Ғуломович, диссертантнинг жавоби тўғрисида ни-ма дейсиз?

Яхё Ғуломович ўринларидан тузиб жавоб бердилар: — Диссертант филолог. У ўз вазифасини яхши адо эт-ган. Ихтилофимиз эса тарихшуносликка оид. Келажақда бу масалага янги илмий йўллар бағишлаш лозим. Диссертат-цияга мен ихобий баҳо берганман ва шу баҳоимни яна такорр тасдиқлайман». Чиндан ҳам, олим ишидаги шу каби кенг бағирлиқлар фанимиз равнақида катта аҳамият касб этиб келмоқда.

Яхё Ғуломовнинг илмий алоқалар доираси жуда кенг эди. Домла Москва, Ленинград каби ўша замон илмий марказларида катта обрўга эга эдилар. Бунинг бевосита самараси 1957-1958 йиллардан бошланган бир муҳим жа-раён билан боғланиб кетди. Ўша йилларда Ўзбекистон Фан-лар Академиясига раҳбарлиқ қилган улуг олим Ҳабиб Аб-дуллаевнинг узониқ қўриб бошлаган ташаббуси билан юз-лаб ёшлар собиқ иттифокнинг турли илмий марказларига аспирантурага, амалий тажриба ўташга, докторантурага жў-натилган эди. 1960-1970 йиллар давомида бу усулда кадр-лар тайёрлаш яхши самаралар берди. Қолаверса, ҳозир ўша давр кадрлари Ўзбекистон илму фани ҳамда олий таълими тизимида салмоқли ўрин тутиб келмоқда. Шу қаторда Яхё Ғуломовнинг эзгу фотиҳаси билан у кишининг ҳамкор дўстлари, ҳамфикрлари ихтиёрига жўнатилиб таълим олган ўнлаб олимлар бугунги Ўзбекистон археология ва тарих илмларида хал қилувчи мавқеини эгалаб туришибди.

Яхё Ғуломов ечими долзарб илмий муаммоларни жуда тез пайкар эдилар. Мана бир мисол. 1965 йилнинг ёзи. Афросиёбда VII асрга оид суғул подшоҳлари саройи очил-моқда эди. Деворлардаги фавкулудга гўзал суратлар, под-шо Вархуманининг тахтта қамқилиш муносабати билан турли мамлакат элчиларининг Самарқандга келиши тарихини ва бошқа қатор ҳаётий лавҳаларини акс эттирган. Лекин су-ратлар орасига жойлаштириб кетилган сугдий ёзувларни ўқийдиган одам йўқ. Ленинграддан сугдшунос ноёб мута-хассис В. А. Лившицни қақириб ёзувлар ўқитилди. Шу ва-қтда эндигина аспирантурага кириш ҳаракатида юрган уш-бу сатрлар муаллифларидан бирини Яхё Ғуломовнинг қатъий ва дадил тақлифи билан В. А. Лившич ҳузурига Ленинградга юборишди. Бинобарин, нечۇқ ўзимизнинг қа-димий ёзувларимизни биладиган мутахассисимиз бўлмас-лиги керак?

Яхё Ғуломовнинг ана шу башоратли фикрлари бугун Ўз-бекистонда араб ёзувигача бўлган қадимий ёзувларни (улар-нинг ўнлаб кўлилари бор) ўрганиш бўйича илмий марказни-нг пойдевори бўлиб қолди. Яхё Ғуломов ҳаётда жуда од-дий, камтар инсон эдилар. Шоғирдларга отадек ғамхўр, илмий нуқтаи назарда қатъий ва талабчан турардилар. Та-рихимизнинг энг йирик ва энг жўзъий масалаларида ҳам аник-равшан объектив концепция бўлишини талаб қилар-дилар. Ўзимизга ҳос шарқона тарихнинг қонуниятларини миллий туйғу асосида тўғри идрок этиш ва ҳолис талқин қилишда домланинг олдига тушадиган ҳеч ким йўқ эди. Устознинг айна мана шу хислатлари бугунги истиқлол по-зициясидаги туриб тарихимизнинг ноҳақ бўзиб кўрсатилган саҳифаларини одилона ва ҳолисона қайта баҳолаб чиқиш жараёнида гоят ибратлидир.

Улкан олим, меҳрибон ва қалбидарё мураббий, акаде-мик Яхё Ғуломов таваллудининг 90 йиллиги яқинлашмок-да. Улғу устоз 1908 йилнинг 1 майида дунёга келган. Ўзе-бекистонда ҳозирги замон тарих илмининг шаклланишга, ўзбек археологиясининг вужудга келиши ва жадал ривож-ига беқиёс даражада хизмат қилган, бу йўлда бутун умрини сарфлаган сиймо Яхё Ғуломовнинг хотираларини муносиб ёд этмок олдида нафақат илму зоти аҳли, балки бутун ўз-бек халқи бурчлидир.

А. МУҲАММАДЖОНОВ,
ЎЗРФА мухбир аъзси,
ЎЗРФА вице-президенти,
М. М. ИСХОКОВ,
ЎЗРФА Х. С. Сулаймонов номидagi
қўлёзмалар институти бўлим мудири,
тарих фанлари доктори

Бу дунёда яхши ном қолдириш, яхшилик уруғларини сочиш катта жасорат. Бундай улуг шарафга эса валиина ҳаёт йўлини тутган, халқ ғамини ўйлаган, ақл мурод-мақсоди, орзу-умидла-рини рўёбга чиқариш ниятида ҳормай-толмай меҳнат қилган, фидойи кишиларгина мўъсасар бўладилар.

Мен қаламга олмоқчи бўлган инсон ҳам ҳалол, покдомон, камтар, қаландарсифат бир зот-дир. У бутун ҳаёти давомида жи-шиларга яхшилик қилиб келёт-ган коморн инсон Ҳожи Исма-туллоҳ ака Абдуллоҳ ўғлидир.

10-синфда ўқиб юрган кезла-рим шарқшунос бўлиш орузси-да эдим. Бир кун дадам раҳ-матли Исматуллоҳ аканинг ша-рқ факултетида тахсил кураёт-ганликларини айтиб қолдилар. Мен тез фурсатда у киши би-лан учрашиш шарафига мўъсасар бўлдим. Орзу-тилагимни англа-ган Исматуллоҳ ака урта мак-табни тугатганимдан кейин ме-ни университетнинг (у вақтда Ўрта Осиё Давлат университети дейиларди) шарқшунослик фа-култетига ўқишга олиб борди-лар. Ўрта мактабни медал бил-лан тугатганимни учун имтиҳон-сиз қабул қилиндим. Исматуллоҳ ака ўз уйларидан жой бе-рдилар. Шу-шу бу хонадоннинг эрка аъзосига айландим. Робо-хон опа мени ўз туғишган ўқасидай қуриб, 5 йил мобайнида тарбия қилдилар.

Тошкентга борган кезларим Исматуллоҳ ака 3-курс талаба-си эдилар. Эр-хотин Арпаюл қучасидаги мўъжазгина ховлида бўз тўқиб сотиб, анча ночор ашар эди. Шунга қарамай, ўқи-шимини, юриш-туришимни назорат қилиб боришди. Улар хо-надонида менга ўхшаб йиллаб тарбия топган, уларнинг меҳри-дан баҳраманд бўлганлар жуда кўп. Наманган шаҳар молия бўлими мудир бўлиб ишлаган марҳум Абдусамат Қирғизбев, ҳозирда Наманган вилоят халқ банки бошқаруви раиси Мав-лонбой Жабборов, вилоят биржаси бошлиғи Ҳ. Жонматов шу-лар жумласидандир.

Исматуллоҳ аканинг уйи Намангандан борадиган меҳмон-лар билан ҳам гавжум бўларди. Баъзан ўзларига ётиш учун кўрпа-тушак етмай қоларди. Шунда ҳам бирор марта бирор кишини ранжитмас, ҳаммасини очик чехра билан қутиб олиб, очик чехра билан қузатишар эди. Шу боис уларга нисбатан ҳурматим йил сайин ошиб борди.

Исматуллоҳ ака наҳоятда сабр-бардошли, тўғрисиўз киши. Зеро, Исматуллоҳ ака ҳаммаша кишиларга яхшилик қилишга ошиқиб юрадилар. Оқиз, ногирон, етим-есирларга ёрдамла-шиш у кишининг энг аjoyиб фазилатларидандир. Тошкентдан Наманганга таътилга келган кезлари гарчи вақтлари эч бўл-са-да, бирор эҳтиёжманднинг ҳолатини чиқариш пайида бў-лардилар. Лозим бўлса, юқори ташкилотларга мурожаат қи-лардилар ва масала ижобий ҳал бўлмагунча, шу ерда қолиб кетардилар.

1960 йилларда рўй берган бир воқеа ҳеч эсимдан чи-кмайди. Домла шаҳарининг Аҳси қучасида истикомат қилувчи, 10-15 йилдан буюн ногирон бўлиб ётган Ўқтамхон Умарова қизини қабул қилдилар. Тошкентдан атай келиб, сўқбатлаш-ди-лар. Унинг орзу-тиллаларини рўёбга чиқарош учун ачагина-сай-й ҳаракат қилдилар. Қизга илм бериш учун муаллим ёлла-дилар, ўқсиқ қалбини кўтариш учун давлат ҳисобидан нафақа белгилатдилар, уйига телефон тушғиртириб бердилар. Ёшлар газетасига «Ўқтамхон ўқсимасин» деган мақола эълон қилди-лар. Мақола жамоатчиликнинг эътиборини тортиди.

Езининг иссиқ кўнларидан бирида Ленинграддан қайтдилар, қутуб олиш учун тайёрагоҳа бордим. Не қўз билан қўрайки, домла терга ботганга гилам кўтариб тушдилар. Машинага ўти-риб, тўғри Ўқтамхонларнинг уйига бордик. Домлани, гиламини кўрган Ўқтамхоннинг кўзлари қанчаёб, ўз отасидай маҳкам қу-чоқлаб, қўз ёшлари билан миннатдорчилик билдирди.

Домла қилган бунақа саовоби ишларнинг саногии йўқ. Бир кун «Исматуллоҳ ака, ҳар доим Наманганга келсангиз, тиним билмайсиз», — десам, «Эрталаб уйқудан бир кишига яхшили-гин тегсин, деб уйғонганам», — дедилар.

Исматуллоҳ аканинг 2 ўғил, 3 қизи бор. Домла улар тар-биясига алоҳида аҳамият бердилар, ҳаммасининг олий маълум-отли бўлишига имкон яратдилар: ҳозир иккитаси ўқитувчи, бири икитсодчи, яна бири қурувчи. Тинч-фаровон ҳаёт кечи-ришди.

Камолот фазосидан нурлар

Жаҳонга машхур «Мантиқут тайр» муаллифи Фаридиддин Аттор авлиё-лар устози Нажмиддин Қубро билан замондош эди. Ҳар иккала улўғ зот Чингизхон қўшилари Мовароуннаҳр ва Хуросонга босиб келиб, шаҳар ва қишлоқларни ёндирган, халқни талаган пайтда шахид бўлган. Замонлар ўтиб, султон Хусайн ибн Гиесиддин Мансур давлатга келиб, Фаридиддин Атторнинг номи буюк Навоий дostonи шарофати билан янада равшанроқ порлади. Навоийнинг таъбирича, илохий сирларни қўйлаб, ўз кўйининг оташида ёниб қол бўлган Қакнус (Аттор) ўрнига ўша қулдан янги Қакнус — «Лисонут тайр» қўлини авжа чиқарган Навоий дунёга келди. Сўнгра бутун олам икки тодрок қолдўз — Аттор ва Навоий номларини ёнма-ён қўшиб айтга бошлади.

Бу мўъжизанинг боиси Аттор ижодининг Навоий ижодида қучи тас-сиригига эмас (аслида бу фикрда ҳам ҳақиқат бор), балки уларнинг руҳий, маънавий оламларининг яқинлигига эди.

Олмониялик атоқли шарқшунос олим Хелмут Риттер туркча «Ислом

комунисида ёзишча, Фаридиддин Атторнинг туғилиши ҳамда вафоти йил-лари ҳали равшан аниқланмаган. Олим билдирган ана бир муҳим фикр — Атторнинг сўфий эмас, мутасаввиף эканлигид (Бу фикрни қўлчилик олим-лар Навоийга нисбатан ҳам билдирдилар). Хелмут Риттер фикрининг исботи сифатида Атторнинг ўз сўзаларини келтирди. Аттор (эҳтимол, қам-тарлиқдан) ўзини сўфий демасдан, сўфийлар ва авлиёлар ҳаётини зикр этувчи таъкирнамалар, деб атайди. Танқили афғон олими Абдул Ҳаким Та-хир эди «Сайярй тасаввуф дари Афғонистон» китобида Атторнинг қомил сўфий дейди.

Хелмут Риттернинг ёзишча, Атторнинг туғилган ва вафот этган йил-лари М. Авфийнинг «Лубоубул аллоб», М. Қазвинийнинг «Таъкиратул авлиё-ли», Давлатшоҳ Самарқандийнинг «Таъкиратуш шуаро» асарларида тур-лича кўрсатилган. Атторнинг ўзи «Маъзару аjoyиб» асарида ҳоразмлик буюк авлиё Нажмиддин Қубро ҳақида ўтган замон феълида ёзган. Наж-миддин Қубро эса 1221 йилда вафот этган. Бундан Фаридиддин Аттор зот ёшдан ошгани аниқлашлади.

Фаридиддин Аттор «Маъзару аjoyиб»ни ҳикрий 584,милодий 1189 йили таъриф этгани (тузатганини) ва ўша вақтда ёш юздан ошганини ёза-ди. Ҳарҳолда, у бу асарини қарилық чоғларида яратгани шубҳасиз. Шун-дан сўнг фақат ана бир буюк асарини — «Лисонут ғайб» («Ғойибот тил-»ни ёзгани фанга маълум. Давлатшоҳ Самарқандий ҳисобига қўра, Фа-риидиддин Аттор 1144 ёшда вафот этган.

Қазвиний, Давлатшоҳ, Ёқут Ҳамавий маълумотларига қўра, Фаридид-дин Аттор Нишопур шаҳри четидиги бир қишлоқда дунёга келган. Фаридиддин Атторнинг ўзи «Маъзару аjoyиб»да ёзишча, у болалик чоғлари ха-лстанланганда ҳазрат Али мазорига келиб шифо топган.

Давлатшоҳ Самарқандий широнинг отаси Иброҳим авлиё Қўтбиддин Ҳаланднинг мурди бўлганини, Фаридиддин Атторнинг ўзи ҳам бу авлиё-дан фойз олганини, шу тубайли «Ҳаланднома» асарини ёзганини таъкид-лайди. Аҳмад Розийнинг «Ҳафти наъш» асарига қайд этилишча, валий Қўтбиддин мўғуллар истилоси ҳалокатини анча олдин башорат қилган. Аттор «Лисонул ғайб» асарига ҳам Қўтбиддин Ҳалдан валийлиғи ҳақида рисола биттаниганини эслатган.

Асосий асарларида Атторнинг сўна аҳлига мансублиғи кўринадил ва у хулафойи рошидин — ҳақ йўлдоғи 4 халифа, чакорёлар — Абу Бакр, Умар, Усмон, Алига ҳурмат билдиради (Аслида шилалар чакорёлардан аввалги ухтасини тан олмайдилар — М.М.). Қазвинийнинг маълумотлари-га қўра, Аттор қарилмида шил мазаҳбига ўтган. Бу унинг бошига айна қўйлат келтирган. Мутасаввиб бир муфтий фатвога билан Атторнинг уйи ямас (вайрон) этилади ва у Макарга, ҳаж зиёратига кетади. Шу орада «Лисонул ғайб» асарини ёзади.

Асарларидан маълум бўлишча, Фаридиддин, чиндан ҳам, атторлик ва табиилиқни касб этган. У бир ўринда дорихонаси, бошқа ерда хаста ки-шига қандай шифо бергани ҳақида сўз очади. Айни ҳолда, унда гўлақли-қилар сўфийларга буюк муҳаббат бўлган. «Сўфийлар ҳақидаги фикрлари-га қўра, у муайян бир тарикатга мансуб эмас, балки умуман мутасаввиф эканлиғи кўринадил», деб ёзади олмон шарқшуноси. У сўфийлар сўхбатни-ни гоят севганлигидан уларнинг сирларидан воқиф бўлади. Зотан, унинг сўфийлар сўхбатидан ҳам, уларнинг китобларини кўп ўқигдан ҳам маъри-фат олганлиғи ҳақиқатдир. Атторнинг ўзи анбиё ва авлиёлар ҳақида минг-та китоб ўқиганлигини, 39 ёшгача сўфийлик руҳидига шевр ва хикоятлар қўйилганлигини айтди. Асарларида келтирилган хикоятларнинг қўчли-лиғи сўфийларнинг вазълари ва маҳлисасида келтирилган мисол, иба-ратлардан иборат. Аҳмад Ғазолий (Муҳаммад Ғаззолийнинг укаси — М.М.) вазъларининг деврли ҳаммаси Аттор китобларидан ўрин олган. Аттор асар-ларида унинг руҳияти

